

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Αριθμ. Πρωτ.: 459

Ημερομηνία: 13 / 03 / 19

ΤΟ ΔΡΩΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΡΑΠΗΔΩΝ

ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΑΚΙ ΔΡΑΜΑΣ

Πτυχιακή εργασία

Δημητρίου Κατσίβελου

Α.Μ.Φ

1402

Επιβλέπων: Αντώνιος Βερβέρης

Ακαδημαϊκός υπότροφος

ΑΡΤΑ 2019

**THE CULTURAL EVENT OF ARAPIDES
IN MONASTIRAKI OF DRAMA**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Άρτα 1-4-2019

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπων καθηγητής

Αντώνιος Βερβέρης, ακαδημαϊκός υπότροφος

2. Μέλος επιτροπής

Νικόλαος Ανδρίκος, επίκουρος καθηγητής

3. Μέλος επιτροπής

Λάμπρος Ευθυμίου, ακαδημαϊκός υπότροφος

Δ. Κατσίβελος – Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

© Κατσίβελος Δημήτριος, 2019

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Κατσίβελος Δημήτριος

Υπογραφή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Κεντρικό θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι το δρώμενο των Αράπηδων, όπως τελείται σήμερα στο χωριό Μοναστηράκι του Νομού Δράμας κάθε χρόνο, παραμονή και ανήμερα των Θεοφανίων. Οι Αράπηδες αποτελούν ένα ευετηριακό δρώμενο, που σημαίνει ότι στόχος είναι η εξασφάλιση της καλής υγείας, της καλής σοδειάς και γενικότερα της καλής χρονιάς για όλα τα μέλη της κοινότητας. Οι μεταμφιεσμένοι «Αράπηδες», μέσω του δυνατού ήχου από κουδούνες και το σκόρπισμα στάχτης, «απομακρύνουν το κακό» από το χωριό τους, μοτίβο αρκετά συνηθισμένο στα λαϊκά δρώμενα του δωδεκαμήρου. Αξίζει να αναφερθεί, ότι από το 1977 και έπειτα, οι Αράπηδες πραγματοποιούνται στο χωριό υπό την ευθύνη του τοπικού πολιτιστικού συλλόγου, γεγονός που αποτελεί γενικότερη πρακτική στην ελληνική περιφέρεια ήδη κατά τη δεκαετία του 1980.

Τα ερευνητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία μπορούν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες: (α) δεδομένα που προέρχονται από βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι, και (β) ανάλυση συνεντεύξεων από κατοίκους του Μοναστηρακίου που συμμετείχαν στο δρώμενο ή άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

Πέρα από την περιγραφή του δρώμενου, καθώς και παρουσίαση πληροφοριών σχετικά με την ιστορία και προέλευσή του, τους διάφορους συμβολισμούς που παρουσιάζει, καθώς και τη λειτουργία του, τον ερευνητή απασχόλησε ιδιαίτερα το ζήτημα της «αναβίωσης» του εθίμου από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Έτσι, στο τελευταίο μέρος της εργασίας επιχειρείται να δοθεί μία απάντηση στο ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

Λέξεις-κλειδιά: Μοναστηράκι Δράμας, Αράπηδες, Θεοφάνια

ABSTRACT

The main topic of the present thesis is the cultural event of “Arapides”, as it is presently held in the village of Monastiraki in the prefecture of Drama every year, during the eve and the today of Theophany. Arapides is an euphoric event, meaning that the aim is to ensure good health, good crops and generally a good year for the members of the community. The disguised Arapides, through the loud sound of bells and ash scattering, "take away the evil" from their village, a pattern quite common in the folk events of the Twelve Days of Christmas. It is worth mentioning that since 1977, Arapides have been carried out in the village under the responsibility of the local cultural association, which is a general practice in the Greek region already in the 1980s.

The research data presented in this thesis can be divided into two categories: (a) data from bibliographic sources about the events of Arapides in Monastiraki; and (b) analysis of interviews by residents of Monastiraki who participated in the event or individuals who visited the village in order to watch the event.

Apart from the description of the event, as well as the presentation of information about its history and origins, its various symbolisms and its function, the researcher was particularly concerned with the "revival" of the custom by the local cultural association, with what this entails. Thus, in the last part of the thesis we try to answer the question whether the case of Arapides in Monastiraki is a traditional revival or a folklore representation of the event.

Keywords: Monastiraki of Drama, Arapides, Theophany

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	vi
ABSTRACT.....	vii
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	viii
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.....	1
1.1 Το θέμα.....	1
1.2 Δομή εργασίας.....	2
Κεφάλαιο 2: Θεωρητικό πλαίσιο.....	5
2.1 Εισαγωγή.....	5
2.2 Παράδοση.....	5
2.3 Παράδοση vs. φολκλόρ.....	7
2.4 Επίλογος.....	10
Κεφάλαιο 3: Η έρευνα.....	12
3.1 Ερευνητικά δεδομένα.....	12
3.1.1 Βιβλιογραφικές πηγές.....	12
3.1.2 Οι συνεντεύξεις.....	13
3.2 Το πεδίο έρευνας.....	13
3.2.1 Η περιοχή της Δράμας.....	13
3.2.2 Μοναστηράκι Δράμας: Ιστορικά και εθνογραφικά στοιχεία.....	15
3.2.3 Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηρακίου.....	16
3.2.4 Η μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής.....	17
3.3 Επίλογος.....	18

Κεφάλαιο 4: Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας.....	20
4.1 Εισαγωγή.....	20
4.2 Προέλευση: παρελθόν, παρόν, και μέλλον.....	21
4.3 Συμβολισμός και λειτουργία.....	23
4.4 Το δρώμενο.....	26
4.5 Ο χορός και η μουσική των Αράπηδων.....	30
4.6 Μεταμφιέσεις και φορεσιές.....	31
4.7 Επίλογος.....	32
Κεφάλαιο 5: Ανάλυση.....	34
5.1 Η «αναβίωση» του εθίμου από έναν πολιτιστικό σύλλογο.....	34
5.2 Η συνέχιση της παράδοσης ως καθήκον.....	35
5.3 Πίστη στο υπερφυσικό στοιχείο.....	36
5.4 Θεατρικά στοιχεία.....	37
5.5 Αναβίωση ή φολκλοροποίηση;.....	38
5.6 Επίλογος.....	40
Κεφάλαιο 6: Επίλογος.....	42
6.1 Συνοψίζοντας.....	42
6.2 Συμπεράσματα.....	43
6.3 Αξιολόγηση και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	44
Βιβλιογραφία.....	46
Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία.....	46
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία.....	48
Ιστοσελίδες.....	48
Παράρτημα Ι.....	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

Στο 1^ο κεφάλαιο της παρούσας πτυχιακής εργασίας, ο ερευνητής επιχειρεί να περιγράψει περιληπτικά το θέμα το οποίο τον απασχόλησε και που αναπτύσσεται στα επόμενα κεφάλαια, ενώ στη συνέχεια ακολουθεί μία συνοπτική παρουσίαση της δομής της εργασίας.

1.1 Το θέμα

Στους πρόποδες του όρους Φαλακρού και πιο συγκεκριμένα, 5 χιλιόμετρα από την πόλη της Δράμας συναντά κανείς το χωριό Μοναστηράκι (Δράνοβο έως το 1926). Σήμερα το Μοναστηράκι έχει γύρω στους 850 κατοίκους, πολλοί εκ των οποίων ασχολούνται με την εξόρυξη μαρμάρων, τη γεωργία, την κτηνοτροφία και τις οικοδομικές εργασίες (Παπαθανασίου, 2012). Πρόκειται για μία γεωκτηνοτροφική κοινωνία που μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο είχε ως βασικό προϊόν παραγωγής τον καπνό, ενώ μέχρι και την ένωση της περιοχής με την υπόλοιπη Ελλάδα, επικρατούσα γλώσσα στο Μοναστηράκι ήταν η σλαβική, διάλεκτος, κάτι που σταδιακά άλλαξε κυρίως κατά τις περιόδους πληθυσμιακών ανταλλαγών, όπου υπήρξε εγκατάσταση προσφύγων από τη Θράκη, τον Πόντο και τη Μ. Ασία, ενώ την περίοδο 1945-1947 σημειώνεται και εγκατάσταση Σαρακατσάνων, όπως εξάλλου συνέβη και σε πολλά άλλα σλαβόφωνα χωριά της περιοχής (Ρόμπου-Λεβίδη, 2016).

Το χωριό είναι ιδιαίτερα γνωστό για το ευετηριακό δρώμενο των Αράπηδων το οποίο προκαλεί αισθήματα δέους σε όσους το παρακολουθούν. Κατά τη διάρκεια του δρώμενου, το οποίο πραγματοποιείται κάθε χρόνο παραμονή και ανήμερα των Θεοφανίων, οι μεταμφιεσμένοι «Αράπηδες», μέσω του δυνατού ήχου από κουδούνες και το σκόρπισμα στάχτης, «απομακρύνουν το κακό» από το χωριό τους, μοτίβο αρκετά συνηθισμένο στα λαϊκά δρώμενα του δωδεκαημέρου (Μέγας, 2001). Από το 1977 και έπειτα, οι Αράπηδες πραγματοποιούνται στο χωριό υπό την ευθύνη του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου.

Θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας, αποτελεί το δρώμενο των Αράπηδων όπως τελείται σήμερα στο χωριό Μοναστηράκι του Νομού Δράμας. Πέρα από την περιγραφή του δρώμενου, ο ερευνητής επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα «αναβίωση ή φολκλοροποίηση» σχετικά με τη συνέχισή του εθίμου από έναν πολιτιστικό σύλλογο. Αξίζει να σημειωθεί ότι το να αναλαμβάνει ένας πολιτιστικός σύλλογος τη «συνέχιση» ενός δρώμενου ή ενός παραδοσιακού εθίμου γενικότερα, αποτελεί γενικότερη πρακτική στην ελληνική περιφέρεια, ήδη κατά τη δεκαετία του '80 (Μερακλής, 1989).

Τα ερευνητικά δεδομένα στα οποία βασίστηκε η παρούσα πτυχιακή εργασία μπορούν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες: (α) δεδομένα που προέρχονται από βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι (Παπουτσή, 1992, 1993, 1997· Παπουτσή & Ιορδανίδου, 1993· Αικατερινίδης, 1997, 1998· Αλατζά, 2017), και (β) ανάλυση συνεντεύξεων από κατοίκους του Μοναστηρακίου που συμμετείχαν στο δρώμενο ή άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

1.2 Δομή εργασίας

Η εργασία ξεκινά (Κεφ. 2: Θεωρητικό Πλαίσιο) με μία προσπάθεια οριοθέτησης του όρου *παραδοση* σε αντιδιαστολή με τον όρο *φολκλόρ*. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία που παρατίθεται, φαίνεται ότι η σχέση μεταξύ αυτών των δύο όρων χαρακτηρίζεται από μία συνεχή αντιπαράθεση μεταξύ του παλιού και του νέου. Ειδικότερα, οι υποστηρικτές της φολκλορικής προσέγγισης δίνουν έμφαση στην «αναβίωση» εθίμων και παραδόσεων μέσω της πιστής αναπαράστασής τους, σε ένα πλαίσιο όμως αρκετά διαφορετικό από αυτό στο οποίο διαμορφώθηκαν. Έτσι, παρά την καλοπροαίρετη αναζήτηση του στοιχείου της αυθεντικότητας τόσο σε επίπεδο έρευνας όσο και επιτέλεσης, δείχνουν να αγνοούν τους τρόπους με τους οποίους το αντικείμενο μελέτης τους μετασχηματίζεται μέσα σε μία προσπάθεια «αναβίωσής» του.

Στο 3^ο κεφάλαιο (Κεφ. 3: Η έρευνα) παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε από την πλευρά του ερευνητή με στόχο τη συλλογή δεδομένων, τα οποία εντάσσονται σε δύο κατηγορίες: (α) δεδομένα που προέρχονται από βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι, και (β) ανάλυση συνεντεύξεων από κατοίκους που συμμετείχαν στο δρώμενο ή άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό ώστε να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά. Επιπλέον,

δίνονται πληροφορίες σχετικά με το πεδίο της έρευνας, όπως ιστορικά, δημογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία για την ευρύτερη περιοχή της πόλης της Δράμας για να ακολουθήσουν πιο εξειδικευμένα στοιχεία ειδικά για το Μοναστηράκι. Τέλος, δίνονται πληροφορίες για τη μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής.

Στο 4^ο κεφάλαιο (Κεφ. 4: Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας) επιχειρείται μία περιγραφή του δρώμενου, χρησιμοποιώντας τα δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας. Τον ερευνητή απασχόλησαν, πέρα από την περιγραφή του ίδιου του δρώμενου, στοιχεία σχετικά με την ιστορία και προέλευσή του, τους διάφορους συμβολισμούς που παρουσιάζει, καθώς και τη λειτουργία του. Επιπλέον, παρουσιάζονται κάποια περισσότερο τεχνικά στοιχεία ως προς τη λειτουργία της μουσικής και του χορού στο δρώμενο, καθώς των διάφορων ενδυμασιών που φορούν οι συμμετέχοντες σε αυτό.

Στο 5^ο κεφάλαιο (Κεφ. 5: Ανάλυση) αναλύονται τα ερευνητικά δεδομένα που προήλθαν από τις βιβλιογραφικές πηγές, όσο και από τις συνεντεύξεις. Κάποια από τα θέματα ανάλυσης που προέκυψαν ήταν το ζήτημα της «αναβίωσης» του εθίμου από έναν πολιτιστικό σύλλογο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, αλλά και το αίσθημα καθήκοντος που φάνηκε να βαραίνει τους κάτοικους του Μοναστηρακίου σχετικά με τη συνέχιση του δρώμενου. Επιπλέον, τον ερευνητή απασχόλησε η πίστη στο στοιχείο του υπερφυσικού που παρατηρήθηκε στα λόγια των πληροφορητών, αλλά και τα θεατρικά στοιχεία που το δρώμενο παρουσιάζει. Στο τέλος του κεφαλαίου, επιχειρείται να δοθεί απάντηση στο κεντρικό ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

Τέλος, στο 6^ο κεφάλαιο (Κεφ. 6: Επίλογος) συνοψίζονται τα κεντρικά σημεία της εργασίας, ενώ στη συνέχεια εκφράζεται η κεντρική του θέση ερευνητή πάνω στο θέμα. Το κεφάλαιο κλείνει με μία σύντομη πρώτη αξιολόγησή της εργασίας καθώς και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

Στο επόμενο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά σε ζητήματα που απασχόλησαν τον ερευνητή κατά τη διάρκεια συγγραφής της παρούσας πτυχιακής εργασίας, και που για την «επίλυσή» τους χρειάστηκε να ανατρέξει σε θεωρητικά κείμενα από διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην ανάλυση του όρου

Δ. Κατσίβελος – Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

«παράδοση», και τις διαφορές μεταξύ παράδοσης και φολκλόρ, αφού πρόκειται για ένα από τα κεντρικά ζητήματα που αναπτύσσονται στη συνέχεια της εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Θεωρητικό πλαίσιο

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο διεξήχθη το ερευνητικό κομμάτι της παρούσας πτυχιακής εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται η έννοια του όρου «παράδοση», ενώ έμφαση δίνεται στον προβληματισμό σχετικά με τις διαφορές μεταξύ παράδοσης και φολκλόρ, αφού πρόκειται για ένα ζήτημα που απασχόλησε ιδιαίτερα τον ερευνητή κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της έρευνας αυτής.

2.1 Εισαγωγή

Εάν επιχειρήσει κανείς να οριοθετήσει την έννοια του όρου *παράδοση* εύκολα μπορεί να αντιληφθεί την εννοιολογική ευρύτητα του, αλλά και τη δυσκολία στην εξέταση και ανάλυσή του. Ο ανθρωπολόγος Evans–Pritchard (1991) επισημαίνει χαρακτηριστικά τη διαφορετική θέση που κατέχουν στο καθημερινό λεξιλόγιο λέξεις όπως: παράδοση, πολιτισμός, έθιμο, θρησκεία, κοινωνική δομή, γεγονός που καθιστά δύσκολη την ακριβή οριοθέτηση των όρων αυτών.

Στο κεφάλαιο αυτό, γίνεται μία προσπάθεια οριοθέτησης του όρου *παράδοση*, σε αντιδιαστολή με τον όρο *φολκλόρ*. Όπως θα φανεί, η σχέση ανάμεσα σε αυτούς τους δύο όρους σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό με την αντιπαράθεση μεταξύ παλιού και νέου. Η μελέτη αυτών των δύο όρων φάνηκε πολύ χρήσιμη στην πορεία της παρούσας πτυχιακής εργασίας, τόσο κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, όσο και κατά τη διάρκεια ανάλυσης των δεδομένων που προέκυψαν.

2.2 Παράδοση

Στο εισαγωγικό κεφάλαιο του κλασικού έργου *The invention of tradition* (Η επινόηση της παράδοσης), ο Hobsbawm (1983) ορίζει την παράδοση ως εξής:

[Παράδοση] είναι η αντίθεση μεταξύ της συνεχούς αλλαγής και καινοτομίας του σύγχρονου κόσμου και η προσπάθεια να δομήσεις τουλάχιστον κάποια κομμάτια κοινωνικής ζωής μέσα σε αυτόν αμετάβλητα [...]

(σ. 2)

Η χρήση της λέξης «αντίθεση»¹ εκφράζει ένα στοιχείο έντασης, ενδεχομένως μεταξύ του παλιού και του νέου, ενώ η συνεχής αλλαγή και η καινοτομία γίνονται αντιληπτά ως αναπόφευκτα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το σύγχρονο κόσμο. Αυτή η ένταση εκφράζεται και με τη λέξη «προσπάθεια» η οποία είναι απαραίτητη προκειμένου ένα άτομο να διαμορφώσει τη ζωή του, έστω σε κάποιο μικρό βαθμό, με βάση την παράδοση. Στο ίδιο κείμενο ο Hobsbawm (1983) προσθέτει πως η παράδοση δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με το έθιμο στο οποίο συχνά αποδίδεται αρχαία προέλευση, ενώ στην πραγματικότητα αυτό έχει επινοηθεί πρόσφατα, αποτελεί δηλαδή ένα δείγμα αυτού που αναφέρει ο ίδιος ως «επινοημένη παράδοση».

Ποια είναι όμως τα στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν έναν ερευνητή στο να διακρίνει «επινοημένα» στοιχεία σε ένα έθιμο ή δρώμενο; Ο Ήμελλος (1995), αναφέρει τέσσερα στοιχεία: (α) το παραδοσιακό, σε αντιδιαστολή με το νεωτερικό, (β) το αυθόρμητο, σε αντίθεση με το ορθολογιστικό, (γ) το ομαδικό, αντί του ατομικού, ενώ τέλος αναφέρει (δ) τη μυθική –σε αντίθεση με τη φυσική– αντίληψη για τον κόσμο. Αυτή η αντιθετική παρουσίαση των στοιχείων αυτών, από μόνη της είναι αρκετή για να τονισθεί ξανά το στοιχείο της έντασης μεταξύ παλιού και νέου. Όπως εξάλλου αναφέρει ο ίδιος συγγραφέας, αυτά τα στοιχεία της παράδοσης έρχονται σε αντίθεση με το σύγχρονο τρόπο ζωής, ο οποίος από αρκετούς μπορεί να αξιολογείται και ως ανώτερος σε σύγκριση με τον παλιότερο παραδοσιακό τρόπο ζωής (Ήμελλος, 1995).

Ένα ακόμα στοιχείο, που η μελέτη του οποίου μπορεί να βοηθήσει έναν ερευνητή στο να διακρίνει «επινοημένα» στοιχεία σε ένα έθιμο ή δρώμενο, φαίνεται να είναι και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτό επιτελείται, και ιδιαίτερα ο τόπος. Όπως αναφέρεται και στο παρακάτω απόσπασμα από τα πρακτικά του συνεδρίου με τίτλο *Επιστροφή στις ρίζες μας* που διεξήχθη το 1999 στην Αθήνα:

Η τοποθεσία και ο χορός είναι σημεία στα οποία υλοποιούνται πρακτικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Ο δημόσιος χορός αντικατοπτρίζει την κοινωνική σειρά και τις αξίες που στηρίζουν την κοινωνία του χωριού: μονιμότητα, σεβασμός στην ηλικία, διαχωρισμός των φύλων, ισότητα δικαιωμάτων.

(ΣΕΤΟΕ, 1999, σ. 138)

¹ Στο αγγλικό κείμενο χρησιμοποιείται η λέξη “contrast”.

Στα λόγια του συντάκτη του παραπάνω κειμένου, αποτυπώνεται η αντίληψη ότι χορός και τοποθεσία αποτελούν στοιχεία άρρηκτα συνδεδεμένα, ενώ μέσω των χορών μιας κοινωνικής ομάδας εκφράζονται αξίες και στοιχεία της ιδεολογίας της.

Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κάβουρας (1992), «για τους χορευτές και τις χορεύτριες οι παραδοσιακοί χοροί του τόπου τους συμβολίζουν την ίδια την κουλτούρα τους και είναι μέρος της πολιτισμικής τους ταυτότητας» (σ. 47). Η σύνδεση του παραδοσιακού χορού με την πολιτισμική ταυτότητα ενός ατόμου ή μίας ολόκληρης κοινωνίας, φαίνεται και στο παρακάτω απόσπασμα από κείμενο της Λουτζάκη (2004),

Ιδίως στις πολυσύνθετες κοινωνίες παρ' όλο τον όγκο των πληροφοριών που παρέχονται, ο χορός αποτελεί δείκτη υποκειμενικότητας. Οι άνθρωποι ακριβώς επειδή έρχονται σε επαφή με πολλά διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία, χρησιμοποιούν τον χορό ως ένα μηχανισμό αντίθεσης προς το πολιτισμικό «άλλο».

(Λουτζάκη, 2004)

Αυτή η πολιτισμική διάσταση του χορού, αλλά και της λαϊκής τέχνης γενικότερα, που αναφέρθηκε οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, σε ερευνητικό επίπεδο, είναι αναγκαία μία προσέγγιση που καλύπτει το αντικείμενο τόσο ερμηνευτικά όσο και πρακτικά εξαιτίας του πολυσύνθετου χαρακτήρα του (Γκουτζίδης, 2004). Σύμφωνα με τον Κάβουρα (1992), ο απώτερος σκοπός για τον μελετητή του λαϊκού πολιτισμού είναι η διεξαγωγή συμπερασμάτων για την ίδια την κοινωνία. Έτσι η μελέτη τεχνικών στοιχείων δεν πρέπει να αποτελεί αυτοσκοπό, χωρίς αυτό να σημαίνει βεβαίως ότι θα πρέπει να αγνοούνται.

2.3 Παράδοση vs. φολκλόρ

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σημαντικό στοιχείο στην επιτέλεση ενός λαϊκού δρώμενου είναι η τοποθεσία, αλλά και γενικότερα το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο επιτελείται. Υιοθετώντας την άποψη αυτή, μπορεί εύκολα κάποιος να φτάσει στο συμπέρασμα ότι η επιτέλεση λαϊκών χορών –αλλά και λαϊκών δρώμενων γενικότερα– από άτομα που δεν αποτελούν μέλη της κοινωνικής ομάδας στην οποία «ανήκουν», μπορεί να φανεί προβληματική.

Σύμφωνα με τη Μπιτσάνη (1998), μέλος πολλών εθνικών και ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την τοπική πολιτιστική ανάπτυξη και διαχείριση, «υπάρχουν χορευτικά συγκροτήματα που χορεύουν ή μαθαίνουν χορούς από τόπους που ούτε καν έχουν πάει. Αυτοί χορεύουν φολκλόρ» (σ. 25). Ο σύνθετος όρος *φολκλόρ* προέρχεται από τις αγγλικές λέξεις *folk* (λαός) και *lore* (γνώση) και κυριολεκτικά σημαίνει «γνώση του λαού» ή «αυτό που γνωρίζει ο λαός». Ο όρος χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1846, σε κείμενο του Άγγλου συγγραφέα William John Thoms (Ημελλος, 1995). Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, αν και ο όρος έχει χρησιμοποιηθεί για δεκαετίες, κυρίως από τον κλάδο της λαογραφίας, φαίνεται ότι έχει αποκτήσει αρνητική πλέον σημασία, αφού ταυτίζεται περισσότερο με αυτό που ο Hobsbawm αναφέρει ως επινοημένη παράδοση.

Στο διαχωρισμό μεταξύ παράδοσης και φολκλόρ αναφέρεται στο παρακάτω απόσπασμα ο Κάβουρας (2010):

[Η παράδοση] αναδείχθηκε σε βασική αναλυτική κατηγορία στις σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνίας και του πολιτισμού, εξέλιξη που είχε ως αποτέλεσμα να μεταβληθεί ριζικά η κατεστημένη αντίληψη της σχέσης της παράδοσης με το φολκλόρ. Μια από τις σημαντικότερες επιπτώσεις της εξέλιξης αυτής ήταν η διαφοροποίηση της θεώρησης του φολκλόρ ως παραδοσιακής ενότητας.

(σ. 10)

Για τους θεωρητικούς, το φολκλόρ πραγματοποιείται όταν η λαϊκή τέχνη και κουλτούρα έχει μεταβληθεί με το πέρασμα των χρόνων ή εξαιτίας της εμπλοκής πολλών ατόμων στην αναπαράσταση αυτής. Σύμφωνα με τον Hans Moser το «φοκλοριστικό ζήτημα» είναι δυνατό να επιλυθεί μέσω διαρκών επαληθεύσεων του συγκεντρωμένου υλικού, αλλά και μέσω της αναλυτικής εξέτασης των πηγών που αφορούν τα ήθη τα έθιμα και γενικότερα τη λαϊκή παράδοση (Παπαπαύλου, 2010). Σε συνέντευξή της, η Ανθρωπολόγος του Χορού, Ρένα Λουτζάκη (2013) αναφέρεται στις αλλαγές που συντελέστηκαν κατά τη δεκαετία του '90 στο χώρο της έρευνας του λαϊκού πολιτισμού και κυρίως του χορού:

Στη δεκαετία του '90, ο χορός περνάει στα χέρια των Συλλόγων, οι οποίοι με το συμβούλιό τους αποφασίζουν αν η χορευτική ομάδα θα πάει σε ποια εκδήλωση θα πάει. Αποφασίζουν επίσης αν θα πάει η ομάδα στην Αθήνα για να χορέψει στο Ηρώδειο ή το Μέγαρο, γεγονός που θα της προσδώσει

prestige και πόντους. Και κάτι που αφορά την έρευνα. Στις δεκαετίες του '60 και του '70, όταν πήγαινα στο χωριό να συλλέξω πληροφορίες για τους χορούς, πήγαινα κατευθείαν στα άτομα που χόρευαν, χωρίς μεσολαβητές. Θες να μάθεις για χορό; Ψάξε να βρεις χορευτικά σόγια. Ανθρώπους που χορεύουν».

(Λουτζάκη, 2013)

Στον αντίποδα εκείνων που προσεγγίζουν την παράδοση με ένα φολκλωρικό τρόπο, θα μπορούσαμε να αντιπαραθέσουμε περιπτώσεις ατόμων που «μαθαίνουν» την παράδοση με βιωματικό τρόπο, αφού όπως υποστηρίζει ο εθνομουσικολόγος Timothy Rice (1994), η παράδοση μαθαίνεται αλλά δεν διδάσκεται. Όπως επισημαίνει ο καθηγητής Λαογραφίας Ευάγγελος Αυδίκος (2004), φαίνεται ότι για να επιτευχθεί κάτι τέτοιο, δεν υπάρχει καλύτερο μέσο από τη συμμετοχή σε ένα λαϊκό πανηγύρι, αφού όπως πολύ εύστοχα σημειώνει «μέσα από το πανηγύρι βιώνεται η παράδοση» (σ. 207). Εξάλλου, όπως υποστηρίζει ο ερευνητής του χορού Άλκης Ράφτης (1985), χορός και πανηγύρι φαίνεται να αλληλοσυμπληρώνονται, αφού η κορύφωση του πανηγυριού σηματοδοτείται από την τελετουργία του χορού, ο οποίος αποτελεί και μέσο επιβεβαίωσης της κοινωνικής δομής της κοινότητας. Παράδοση, πανηγύρι και χορός είναι εξαρτημένοι παράγοντες στην κοινωνική ζωή του κάθε χωριού.

Από την άλλη πλευρά όμως, η εμμονή στην αναζήτηση της «αυθεντικότητας» μπορεί να οδηγήσει σε μία εξίσου, σύμφωνα με τον Μπενέκο (2006), προβληματική προσέγγιση που αντιμετωπίζει την παράδοση σαν ένα «αναλλοίωτο απολίθωμα με μουσειακό ή αρχαιολογικό χαρακτήρα» (σ. 122). Ο λαϊκός πολιτισμός αποτελεί έναν ζωντανό οργανισμό που μόνο στατικός δεν είναι, αφού μετασχηματίζεται και προσαρμόζεται συνεχώς ανάλογα με το εκάστοτε γεωγραφικό, ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο (Μπενέκος, 2006). Όπως υποστηρίζει ο Αναγνωστόπουλος (2005), το «δίλλημα» μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας, δεν θα έπρεπε στην πράξη να μας απασχολεί, αφού η αλλαγή είναι κάτι το φυσιολογικό, προσθέτοντας πολύ εύστοχα ότι «ανάμεσα στην παράδοση και τη νεωτερικότητα αναπτύσσεται μία δυναμική που εκφράζεται με θέση, αντίθεση και τελικά σύνθεση» (σ. 71).

Για παράδειγμα, αναφερόμενος στους διάφορους νεωτερισμούς στο λαϊκό Θέατρο Σκιών, ο Κιουρτσάκης (1983) υποστηρίζει ότι η υιοθέτησή τους από την πλευρά των καραγκιοζοπαιχτών ήταν μάλλον αναπόφευκτη, αφού ακολούθησαν απλά τα νέα

δεδομένα που διαμορφώθηκαν. Αυτοί οι νεωτερισμοί δεν επιβλήθηκαν με τη βία αλλά ήρθαν σταδιακά και με φυσικό τρόπο. Σύμφωνα με το Κιουρτσάκη, αυτό ήταν αναγκαίο αφού οι παραστάσεις του Θεάτρου Σκιών έχουν έντονα συλλογικό χαρακτήρα. Εάν οι καραγκιοζοπαίχτες δεν προσαρμοζόντουσαν στα νέα κοινωνικά δεδομένα, το Θέατρο Σκιών στην πράξη θα έχανε τη ζωντάνια και την αμεσότητά του και θα μετατρέποταν σε ένα μουσειακό είδος. Ένα από αυτά τα νέα κοινωνικά δεδομένα είναι ο ατομικός τρόπος ζωής που χαρακτηρίζει τη ζωή στις μεγάλες πόλεις. Ο Μέγας (1989) αναφέρει σχετικά,

Με την εσωτερική μετανάστευση και την αστικοποίηση των πληθυσμών της υπαίθρου, έχουμε στις μεγάλες πόλεις μαζικοποιημένα πλήθη, αθροίσματα από απομονωμένα, αλλοτριωμένα άτομα, που στην πλειονότητα τους όχι μόνο δεν έχουν επαφή μεταξύ τους, αλλά ούτε την επιδιώκουν. Όλα λοιπόν τα στοιχεία που συνιστούσαν και απάρτιζαν την παράδοση παλιότερα, προϋπέθεταν ενεργούς πολίτες, συμμετόχους σ' όλα τα συμβάντα και τις δραστηριότητες της κοινότητας, απαιτούσαν "θεσμοθετημένα" και αρμονικά συγκροτημένα σύνολα ανθρώπων με κοινή βιοθεωρία και κοσμοαντίληψη, με αξίες και αρχές κοινής υποδοχής, με κοινή στάση ζωής.

(σ. 111)

Τέλος, σύμφωνα με τον Μπαζιάνα (1994), εξαιτίας του σύγχρονου τρόπου ζωής και σκέψης, ορισμένα λαϊκά δρώμενα μπορεί ενδεχομένως να χάσουν ακόμα και το λόγο υπάρξεώς τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις περιλαμβάνονται κυρίως δρώμενα που βασίζονται σε λαϊκές δοξασίες που στις μέρες μας φαίνονται πλέον αναχρονιστικές.

2.4 Επίλογος

Στο κεφάλαιο αυτό έγινε προσπάθεια οριοθέτησης του όρου *παράδοση* σε αντιδιαστολή με τον όρο *φολκλόρ*. Με βάση τα όσα ειπωθήκαν, φαίνεται ότι η σχέση μεταξύ αυτών των δύο όρων χαρακτηρίζεται από μία συνεχή αντιπαράθεση μεταξύ του παλιού και του νέου. Ειδικότερα, φάνηκε ότι η φολκλορική προσέγγιση δίνει έμφαση στην «αναβίωση» εθίμων και παραδόσεων μέσω της πιστής αναπαράστασής τους, σε ένα πλαίσιο όμως αρκετά διαφορετικό από αυτό στο οποίο διαμορφώθηκαν. Έτσι, αν και οι υποστηρικτές της φολκλορικής προσέγγισης καλοπροαίρετα αναζητούν το στοιχείο της αυθεντικότητας,

Δ. Κατσίβελος – Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

τόσο σε επίπεδο έρευνας όσο και επιτέλεσης, δείχνουν να αγνοούν τους τρόπους με τους οποίους το αντικείμενο μελέτης τους μετασχηματίζεται.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν στοιχεία σχετικά με τη μέθοδο εργασίας που ακολουθήθηκε από την πλευρά του ερευνητή, καθώς και την προέλευση των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η έρευνα

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται στοιχεία σχετικά με τη μέθοδο εργασίας που ακολουθήθηκε από την πλευρά του ερευνητή, καθώς και την προέλευση των δεδομένων που συλλέχθηκαν.

3.1 Ερευνητικά δεδομένα

Τα ερευνητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα πτυχιακή εργασία μπορούν να ενταχθούν σε δύο κατηγορίες: (α) δεδομένα που προέρχονται από βιβλιογραφικές πηγές σχετικά με το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι, και (β) ανάλυση συνεντεύξεων από κατοίκους του Μοναστηρακίου που συμμετείχαν στο δρώμενο ή άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

3.1.1 Βιβλιογραφικές πηγές

Παρά τη φήμη του δρώμενου των Αράπηδων του Μοναστηρακίου σε όλη την Ελλάδα, κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση φάνηκε ότι ο αριθμός των πηγών σχετικά με το δρώμενο είναι σχετικά μικρός.

Στη σχετική βιβλιογραφία εντοπίζονται κατ' αρχάς, δύο βιβλία του λαογράφου Γεώργιου Αικατερινίδη (1997, 1998). Το πρώτο βιβλίο του Αικατερινίδη με τίτλο *Γιορτές και Δρώμενα στο Νομό Δράμας* (1997), δεν περιορίζεται σε πληροφορίες μόνο για τους Αραπήδες του Μοναστηρακίου, αλλά όπως υποδεικνύει και ο τίτλος του αναφέρεται σε δρώμενα από ολόκληρο το Νομό Δράμας. Το δεύτερο βιβλίο έχει τίτλο *Αράπηδες: Ένα ευετηριακό δρώμενο στο Μοναστηράκι Δράμας*, και περιέχει σαφώς πιο εξειδικευμένες πληροφορίες για το έθιμο των Αράπηδων, ενώ αποτελεί έκδοση του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου Δράμας. Ο ίδιος σύλλογος είναι υπεύθυνος και για την έκδοση του περιοδικού *Μοναστηράκι*, από το οποίο χρησιμοποιήθηκαν κείμενα κυρίως του Γιάννη Παπουτσή, προέδρου του συλλόγου (Παπουτσή, 1992, 1993, 1997· Παπουτσή & Ιορδανίδου, 1993).

Τέλος, κατά τη συλλογή βιβλιογραφικού υλικού εντοπίστηκε και η πτυχιακή εργασία της Αικατερίνης Αλατζά (2017) με τίτλο *Διονυσιακά δρώμενα στο Νομό Δράμας (Μοναστηράκι – Καλή Βρύση): Διαχρονικότητα και σύγχρονη πραγματικότητα σχετικά με Διονυσιακά δρώμενα στο Νομό Δράμας*. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι όλες πηγές που αναφέρθηκαν, αποτέλεσαν σημαντικό υλικό στην παρούσα πτυχιακή εργασία. Παρ' όλα αυτά, ο ερευνητής έρεπε να προσεγγίσει το υλικό αυτό με ιδιαίτερη προσοχή και κριτική διάθεση, κυρίως εξαιτίας του έντονου λαογραφικού χαρακτήρα τους.

3.1.2 Οι συνεντεύξεις

Πέρα από τις βιβλιογραφικές πηγές, ο ερευνητής είχε την ευκαιρία να πάρει σύντομες συνεντεύξεις κατά τη διάρκεια του δρώμενου. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα των συμμετεχόντων αποτελείται από επτά άνδρες και γυναίκες ηλικίας από 16 έως 83 ετών, κάποιοι εκ των οποίων ήταν κάτοικοι του χωριού, ενώ άλλοι είχαν επισκεφτεί το Μοναστηράκι εκείνες της μέρες με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο. Έτσι, παρά το σχετικό μικρό μέγεθός του, το δείγμα είναι σχετικά αντιπροσωπευτικό αφού σε αυτό εμφανίζονται άτομα και των δύο φύλων, διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, αλλά και διαφορετικής καταγωγής. Οι συνεντεύξεις ήταν ολιγόλεπτες και θα μπορούσε να πει κανείς ότι είχαν περισσότερο τη μορφή δηλώσεων δημοσιογραφικού χαρακτήρα, αφού λάμβαναν χώρα ταυτόχρονα με το δρώμενο. Παρ' όλα αυτά, όπως θα φανεί και στα επόμενα κεφάλαια, η προσθήκη τους στην παρούσα πτυχιακή αποδείχτηκε πολύ σημαντική.

3.2 Το πεδίο έρευνας

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, ακολουθούν στοιχεία σχετικά με το πεδίο της έρευνας, ξεκινώντας από την ευρύτερη περιοχή της πόλης της Δράμας για να ακολουθήσουν στοιχεία ειδικά για το Μοναστηράκι.

3.2.1 Η περιοχή της Δράμας

Η πόλη της Δράμας βρίσκεται στην Ανατολική Μακεδονία και είναι πρωτεύουσα στο Νομό Δράμας, ενώ ο πληθυσμός της είναι ξεπερνά τους 44.000 κατοίκους. Τοποθετείται στο βόρειο κομμάτι μιας γόνιμης και μεγάλης σε έκταση πεδιάδας, ενώ ειδικά η περιοχή

όπου βρίσκεται η πόλη είναι γεμάτη βλάστηση και δέντρα. Πρέπει επίσης να αναφερθεί, πως πάνω από την πόλη της Δράμας βρίσκεται ένα βουνό το οποίο ονομάζεται Φαλακρό. Οι πηγές και το νερό σε αυτήν την περιοχή είναι άφθονα, με πολλές λίμνες και ρυάκια (Τσοκανταρίδης, 2008).

Ετοιμολογικά, η ονομασία της Δράμας φαίνεται να αποτελεί παράφραση του ονόματος «Υδραμα» που προέρχεται από τις λέξεις «ύδωρ» και «αμή», και σημαίνει «σκάφη νερού». Μολονότι στο Νομό Δράμας το κλίμα είναι ηπειρωτικό, η πόλη της Δράμας έχει κατά βάση υγρό κλίμα. Είναι εύλογο λοιπόν σε μία τόσο γόνιμη πεδιάδα η καλλιέργεια της γης να αποτελεί θεμέλιο λίθο της ζωής των κατοίκων της πόλης. Στην πεδιάδα της Δράμας οι κάτοικοι καλλιεργούν μεγάλες ποσότητες από ρύζι, βαμβάκι, λαχανικά, καπνό, ενώ παράλληλα ασχολούνται και με την κτηνοτροφία, ειδικά στους πρόποδες του Φαλακρού όπου τρέφονται τα ζώα (Βασιλή, 2002).

Η φυσική ομορφιά της Δράμας εμπλουτίζεται κατά γενική ομολογία από πάρκα, καλοχτισμένα σπίτια αλλά και όμορφους και πολυσύχναστους δρόμους. Η κίνηση στην πόλη της Δράμας είναι αυξημένη αφού αποτελεί το βασικό εμπορικό κέντρο του Νομού. Ακόμη, υπάρχουν πολλά παλιά βιομηχανική κτίρια όπως αλευρόμυλοι, κυλινδρόμυλοι, βυρσοδεψεία, κεραμοποιεία, καθώς και εγκαταστάσεις για την επεξεργασία καπνού, αφού το μεγαλύτερο κομμάτι των εμπορικών δραστηριοτήτων των κατοίκων κατά το παρελθόν είχε σχέση με την επεξεργασία και το εμπόριο καπνού (Μουζακίτη, 2008).

Διαθέτει πλήθος δημοσίων κτισμάτων όπως η Νομαρχία, τα Δικαστήρια, το Δασαρχείο, η Μητρόπολη, αλλά και πολλές παλιές εκκλησίες, όπως για παράδειγμα ο ναός των Ταξιάρχων. Επιπλέον, υπάρχουν σύγχρονα κτίρια όπως αυτό της Εμπορική Σχολής, και του Καπνολογικού Ινστιτούτου, το οποίο είναι και ο μοναδικός οργανισμός αυτού του τύπου στην Ελλάδα (Δοντά & Ντόντσιου, 2011).

Η πόλη βρίσκεται επίσης πάνω στον αυτοκινητόδρομο Θεσσαλονίκης-Αλεξανδρούπολης ενώ υπάρχει και σιδηροδρομικός σταθμός στο τέλος της πόλης. Η συγκοινωνία με τις πόλεις των Σερρών και της Καβάλας είναι συνεχής. Τέλος, η Δράμα εκτός από εμπορικό και αγροτικό κέντρο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί επίσης κέντρο των δημοσίων, θρησκευτικών, στρατιωτικών αλλά και πολιτικών αρχών του Νομού (Μουζακίτη, 2008).

Σχετικά με τη λαϊκή παράδοση στην περιοχή της Δράμας, ο ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Γεώργιος Αικατερινίδης (1997) αναφέρει:

Έχοντας πολύ παλιά βιώματα από την παραδοσιακή ζωή της Δράμας και με επανειλημμένες επιτόπιες έρευνες μου, οφείλω να πω ότι ο λαϊκός πολιτισμός της ακριτικής αυτής περιοχής είναι πλουσιότατος στις επιμέρους μορφές και εκφάνσεις του.

(σ. 23)

Προσθέτει ακόμη πως ο όγκος του λαϊκού πολιτισμού των περιοχών αυτών είναι φανερός σε γιορτές και δρώμενα στα οποία εκδηλώνεται η θρησκευτική πίστη ταυτόχρονα με τις λαϊκές δοξασίες στο ευρύτερο φάσμα των εθίμων, όπως αυτά κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά.

3.2.2 Μοναστηράκι Δράμας: Ιστορικά και εθνογραφικά στοιχεία

Στους πρόποδες του όρους Φαλακρού και πιο συγκεκριμένα, 5 χιλιόμετρα από τη Δράμα συναντά κανείς το Μοναστηράκι (Δράνοβο έως το 1926). Βρίσκεται στα τελευταία τμήματα του κάμπου της Δράμας, και σήμερα αποτελεί ουσιαστικά προάστιό της. Πρόκειται για μία γεωκτηνοτροφική κοινωνία που μέχρι τον Β' παγκόσμιο πόλεμο είχε ως βασικό προϊόν παραγωγής τον καπνό. Σήμερα το Μοναστηράκι έχει γύρω στους 850 κατοίκους, πολλοί εκ των οποίων ασχολούνται με την εξόρυξη μαρμάρων, τη γεωργία, την κτηνοτροφία και τις οικοδομικές εργασίες (Παπαθανασίου, 2012).

Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι και την ένωση της περιοχής με την υπόλοιπη Ελλάδα, επικρατούσα γλώσσα στο Μοναστηράκι ήταν μία σλαβική διάλεκτος, κάτι που σταδιακά άλλαξε κυρίως κατά τις περιόδους πληθυσμιακών ανταλλαγών, όπου υπήρξε εγκατάσταση προσφύγων από τη Θράκη, τον Πόντο και τη Μ. Ασία, ενώ την περίοδο 1945-1947 σημειώνεται και εγκατάσταση Σαρακατσάνων. Στο βιβλίο του με τίτλο *Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930): Ο πόλεμος των στατιστικών*, ο Μιχαηλίδης (2003), αναδημοσιεύει στατιστικές πηγές του 1925, σύμφωνα με τις οποίες στο Μοναστηράκι υπήρχαν 200 σλαβόφωνοι κάτοικοι, οι οποίοι αναφέρονται όλοι τους ως «ελληνόφρονες», στοιχείο του «πολέμου των στατιστικών» που λάμβανε χώρα εκείνη την περίοδο, όπως εξάλλου προτείνει και το βιβλίο του ο Μιχαηλίδης.

Η Μαρίκα Ρόμπου-Λεβίδη (2016), ύστερα από μακρόχρονη έρευνα σε 25 κοινότητες των νομών Δράμας και Σερρών, υποστηρίζει ότι σλαβόφωνοι πληθυσμοί της περιοχής που αυτοπροσδιορίζονται ως «ντόπιοι», στο πέρασμα του χρόνου ανέπτυξαν, έστω και παρά τη θέλησή τους σε ορισμένες περιπτώσεις, εθνική συνείδηση μέσα από τη

διάδραση με την τις πολιτισμικές ομάδες των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή με την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1922. Ως προς την παραδοσιακή μουσική, καθοριστικό ρόλο φαίνεται να έπαιξαν οι γυναίκες που για πολλά χρόνια στα νυχτέρια τους, υιοθέτησαν στρατηγικές «κανονικοποίησης» και εξομάλυνσης της γλωσσικής διαφοράς μέσω της μετάφρασης των τραγουδιών από την «ντόπια» στην ελληνική γλώσσα.

Τέλος, όσον αφορά τα δημογραφικά στοιχεία του χωριού, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 μεγάλο μέρος των κατοίκων του μετανάστευσαν στην Γερμανία σε αναζήτηση καλύτερης τύχης.

3.2.3 Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηρακίου

Ο Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, ιδρύθηκε το Δεκέμβριο του 1977. Αφορμή για την ίδρυση του αποτέλεσε η για αδιευκρίνιστους λόγους μη τέλεση του δρώμενου των Αράπηδων τον Ιανουάριο του 1976, το οποίο διοργανώνεται έκτοτε αδιάκοπα με τη φροντίδα του εν λόγω συλλόγου. Σύμφωνα με το Γιάννη Παπουτσή (2010), πρόεδρο του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηριακίου, οι καταστατικοί στόχοι του συλλόγου περιλαμβάνουν «τη διάσωση, διατήρηση και διάδοση της πλούσιας πολιτιστικής μας κληρονομιάς» (Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, χ.χ).

Το 2009, ο Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, σε συνεργασία με τους αντίστοιχους πολιτιστικούς συλλόγους των χωριών Βόλακα, Καλής Βρύσης, Ξηροποτάμου, Πετρούσας, Πύργων και Προσοτσάνης «ο Μέγας Αλέξανδρος», ίδρυσαν το «Κέντρο Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ανατολικής Μακεδονίας» (ΚΕ.Π.Α.Α.Μ.) με έδρα τη Δράμα, στο οποίο το 2011 προσχώρησε ο Πολιτιστικός Σύλλογος Παγονερίου, και από το οποίο αποχώρησε το 2017 ο Πολιτιστικός Σύλλογος Βόλακα. Πρόκειται για μία αστική μη κερδοσκοπική εταιρία, στο μετοχικό κεφάλαιο της οποίας συμμετέχουν ισόποσα οι σύλλογοι που αναφέρθηκαν, και οι οποίοι εκπροσωπούνται στη Γενική Συνέλευση της εταιρίας με τον πρόεδρό τους. Όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του κέντρου, σχετικά με το καταστατικό του:

Οι σκοποί της Εταιρίας είναι: η μόνιμη πλατφόρμα ανταλλαγής ιδεών, προβληματισμού, αναζήτησης, μελέτης, έρευνας και τεκμηρίωσης, σε θέματα ιστορίας, παράδοσης, πολιτισμού, περιβάλλοντος, αλληλεγγύης,

ενότητας, συνεργασίας και ανάπτυξης, χωρίς κατάργηση της λειτουργικής πολιτιστικής αυτονομίας των Συλλόγων που την απαρτίζουν.

(ΚΕ.Π.Α.Α.Μ, χ.χ.)

Πέρα από την ευθύνη για τη διοργάνωση του δρώμενου των Αράπηδων που, όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, κατέχει κεντρική θέση στη λειτουργία του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηριακίου, κατά τη διάρκεια του τοπικού πανηγυριού που λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο ανήμερα της Ζωοδόχου Πηγής, ο σύλλογος διοργανώνει μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις θεματικού χαρακτήρα, με τη συμμετοχή των χορευτικών του ομάδων, καθώς και συλλόγων από άλλα μέρη της Ελλάδας αλλά και το εξωτερικό. Τέλος, από το 1995, ο σύλλογος διοργανώνει φεστιβάλ με τίτλο «Πιο κοντά στη ρίζα της ζωής μας», έχοντας σαν πηγή έμπνευσης τον αντίστοιχο στίχο του Σεφέρη (Παπουτσής, 2010).

3.2.4 Η μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής

Σύμφωνα με τους Παπακώστα et al. (2006), τα τελευταία χρόνια, η μουσικοχορευτική παράδοση των χωριών της Δράμας έχει καταστεί ιδιαίτερα δημοφιλής μεταξύ των μουσικοχορευτικών ομίλων ανά την Ελλάδα. Σε αυτό το γεγονός έχει συντελέσει ιδιαίτερα ένα είδος «παραστατικής λαογραφίας», όπως την αναφέρει, από οργανισμούς όπως το Λύκειο Ελληνίδων Δράμας, και κυρίως το Λύκειο Ελληνίδων της Αθήνας το οποίο παρουσιάζει συχνά στο κοινό της Αθήνας, χορούς από την περιοχή. Όπως αφηγείται ο Χρήστος Παπακώστας (2007), όταν άρχισε να διδάσκει χορό στο Λύκειο Ελληνίδων Δράμας το Σεπτέμβριο του 1995, είχε αρχίσει να επικρατεί μία τάση στο Λύκειο υπέρ της ανάδειξης των τοπικών στοιχείων κάθε περιοχής στην οποία υπήρχε παράρτημά του. Έτσι, ήταν φυσικό επακόλουθο, να δοθεί έμφαση από το παράρτημα Δράμας στους ιδιαίτερους χορούς της περιοχής.

Σύμφωνα με την Τυροβολά (2005), η περιοχή της Μακεδονίας μπορεί να χωριστεί με βάση τη μουσικοχορευτική της παράδοση σε δύο μεγάλες ενότητες: τη (α) Δυτική και την (β) Ανατολική Μακεδονία. Στη Δυτική Μακεδονία, οι περιοχές του Ολύμπου και της Πίνδου παρουσιάζουν έντονα τα χαρακτηριστικά του «Θεσσαλοηπειρώτικου» ύφους, ενώ σε περιοχές όπως η Βέροια, η Νάουσα, η Κοζάνη, η Καστοριά και η Φλώρινα παρατηρούνται ιδιαίτερα τοπικά στοιχεία. Στην Ανατολική Μακεδονία, που είναι και η περιοχή ενδιαφέροντος της παρούσας εργασίας, κυριαρχούσαν κάποτε οι ζυγιές γκαίντα-

νταχαρές και λύρα-νταχαρές. Με τον καιρό όμως, η παρουσία της γκάνιντας στην περιοχή περιορίστηκε σημαντικά, και έτσι σήμερα η πιο δημοφιλής ζυγιά φαίνεται να είναι αυτή που αποτελείται από αχλαδόσχημη λύρα και νταχαρέ. Σύμφωνα με τον Δρεμέτσικα (1998), ο νταχαρές συναντάται σε διάφορες περιοχές της Δράμας όπου εμφανίζεται και με άλλες ονομασίες, όπως «ντααρές» και «νταϊρές», ενώ και το μέγεθος του ποικίλει συνήθως ανάλογα με τις σωματικές διαστάσεις του εκτελεστή, ο οποίος τις περισσότερες φορές είναι και ο κατασκευαστής του οργάνου. Επιπλέον, ως προς τα μουσικά όργανα αξίζει να σημειωθεί, ότι η παρουσία αχλαδόσχημης λύρας σε περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας συνδέεται συνήθως με την παρουσία προσφυγικών πληθυσμών από περιοχές της Θράκης (Καρακάσης, 1970 · Baud-Bovy, 1996).

Στην περιοχή της Δράμας φαίνεται να επιβιώνει μία παλιά πρακτική ως προς τη χρήση της λύρας που περιγράφεται από τον Φοίβο Ανωγεινάκη. Σύμφωνα με τον Ανωγεινάκη (1976), κατά το παρελθόν ήταν σύνηθες να παίζουν περισσότερες από μία λύρες σε ένα σύνολο, κάτι που όπως φαίνεται. Όπως φάνηκε και από την παρούσα έρευνα, κάτι τέτοιο συμβαίνει ακόμα και σήμερα στο Μοναστηράκι, καθώς και στην ευρύτερη περιοχή της Δράμας. Στο Παράρτημα Ι παρατίθεται μία καταγραφή του *Κόρη Ελένη*, από ηχογράφιση που έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια του δρώμενου Αράπηδων, στην οποία παίζουν ντόπιοι μουσικοί από το Μοναστηράκι. Όπως φαίνεται και στο μουσικό κείμενο, το μουσικό σύνολο αυτό αποτελείται από δύο λύρες και δύο νταχαρέδες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ως προς τις δύο λύρες, φαίνεται ότι υπάρχει μία αυστηρή οριοθέτηση των ρόλων τους, με τον πρώτο λυράρη να εκτελεί αποκλειστικά τη μελωδία και τον δεύτερο να παίζει ρυθμικά ένα ισοκράτημα, το οποίο παραμένει σταθερό στη θεμέλιο από την αρχή μέχρι και το τέλος της ηχογράφησης. Κάτι αντίστοιχο, δεν παρατηρήθηκε και στην περίπτωση των δύο νταχαρέδων. Για το λόγο αυτό, ο ερευνητής αποφάσισε να μην καταγράψει ξεχωριστά το τι παίζει ο κάθε εκτελεστής, αφού οι διαφοροποιήσεις μεταξύ τους ήταν ελάχιστες και περιορισμένης σημασίας για την ανάλυση αυτή.

3.3 Επίλογος

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάστηκαν στοιχεία σχετικά με τη μέθοδο εργασίας που ακολουθήθηκε από την πλευρά του ερευνητή, την προέλευση των δεδομένων που συλλέχθηκαν, καθώς και πληροφορίες για το πεδίο έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, οι πληροφορίες αυτές περιλάμβαναν ιστορικά, δημογραφικά και πολιτισμικά στοιχεία για

την ευρύτερη περιοχή της Δράμας, αλλά και ειδικότερα για το Μοναστηράκι, ενώ ιδιαίτερη αναφορά έγινε στον Μορφωτικό και Πολιτιστικό Σύλλογο Μοναστηριακίου, ο οποίος από το 1977 έχει την κύρια ευθύνη για τη διοργάνωση του δρώμενου των Αράπηδων. Τέλος, παρατέθηκαν στοιχεία σχετικά με τη μουσικοχορευτική παράδοση της περιοχής.

Στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, επιχειρείται μία περιγραφή του δρώμενου των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας, σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές πηγές, καθώς και συνεντεύξεις με κατοίκους χωριού, οι οποίοι συμμετείχαν στο δρώμενο, καθώς και άτομα που επισκέφθηκαν το Μοναστηράκι με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας, με βάση τη σύνθεση δεδομένων που προήλθαν από σχετικές βιβλιογραφικές πηγές και συνεντεύξεις με κατοίκους του Μοναστηρακίου Δράμας, οι οποίοι συμμετείχαν στο δρώμενο, καθώς και άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

4.1 Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Πούχγερ (1983), δρώμενο αποτελεί:

[..]κάθε πράξη η οποία ακολουθεί ένα τυπικό, επαναλαμβάνεται σε τυποποιημένη μορφή ή ανήκει σε ολόκληρη καθορισμένη εθιμοτυπία, είτε θρησκευτικού, είτε μαγικού περιεχομένου, είτε χωρίς κανένα έκδηλο νόημα.

(σ. 227)

Ένα από τα δρώμενα στο Μοναστηράκι τα οποία προκαλούν αισθήματα δέους είναι οι Αράπηδες. Στο δρώμενο των Αράπηδων οι μεταμφιεσμένοι μέσω του έντονου ήχου από τις κουδούνες και με το σκόρπισμα της στάχτης, «απομακρύνουν το κακό» από το χωριό τους. Πρόκειται για μία τέλεση τόσο παλιά, κατά την οποία οι συμμετέχοντες με πλήθος συναισθημάτων ξεπερνούν τον εαυτό τους και την καθημερινότητα τους για το καλό ολόκληρης της κοινότητας. Ουσιαστικά, οι κάτοικοι του χωριού εισέρχονται σε μια διαδικασία μεταμόρφωσης τόσο εξωτερικής όσο και εσωτερικής. Το κεντρικό μήνυμα που προάγεται μέσα από αυτό το ευετηριακό δρώμενο έχει πολύ βαθιές ρίζες και συνδέεται με την εξέλιξη του ανθρώπινου είδους, τη λατρεία του θεού Διόνυσου σε συνδυασμό με κάποια χριστιανικά στοιχεία, καθώς και την προστασία της κοινότητας από όλα τα κακά.

4.2 Προέλευση: παρελθόν, παρόν και μέλλον

Όπως φάνηκε από την έρευνα που διεξήχθη, ήταν δύσκολο για τους κατοίκους του Μοναστηρακίου να τοποθετήσουν χρονικά το πότε ξεκινά το δρώμενο του Αράπηδων στο χωριό τους. Όπως φάνηκε από τις συνεντεύξεις, αποτελεί κοινή συνείδηση ότι η αρχή του εθίμου «χάνεται μέσα στους αιώνες», ενώ σημασία δεν έχει τόσο το πότε ξεκίνησε, όσο η συνέχισή του από τις επόμενες γενιές:

Το δρώμενο των Αράπηδων φαίνεται να χάνεται στα βάθη των αιώνων. Μπορούμε να πούμε ότι εμείς είμαστε η συνέχεια μια αρχαιότατης παράδοσης. Το μέλημα μας δεν είναι λοιπόν να ψάχνουμε τόσο να βρούμε την προέλευση του δρώμενου αλλά να κρατήσουμε αυθεντικό όλο αυτό που βρήκαμε, να το διαδώσουμε, να το μεταδώσουμε στη νέα γενιά όσο μπορούμε, με το πνεύμα και με το περιεχόμενο όλων των συμβολισμών. Είναι σίγουρα πολύ παλιό τυπικό και αφορά αρχέγονα συναισθήματα και ένστικτα.

(Πληροφορητής 1)

Αυτή η ανησυχία των μεγαλύτερων για τη συνέχιση του δρώμενου δεν είναι αδικαιολόγητη. Όπως αφηγείται ο κύριος Γιάννης Παπουτσή, πρόεδρος του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηριακίου, η για αδιευκρίνιστους λόγους μη πραγματοποίηση του δρώμενου τον Ιανουάριου του 1976 αποτέλεσε την αφορμή για την ίδρυση του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού:

Όταν στις 6 Ιανουαρίου του 1976, ανήμερα τα Θεοφάνια, δεν χτύπησαν τα κουδούνια και το χωριό δεν γιόρτασε, μερικοί φίλοι Μοναστηρακιώτες, αφουγραζόμενοι, τα αισθήματα των συγχωριανών τους, βάλαμε όρκο ζωής να σώσουμε τους Αράπηδες, το έθιμο μας.

(Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, χ.χ)

Αξίζει να σημειωθεί ότι το παραπάνω απόσπασμα, εκτός από την ιστοσελίδα του πολιτιστικού συλλόγου, ο ερευνητής το συνάντησε αυτούσιο σε δύο ακόμα περιπτώσεις και πιο συγκεκριμένα στο Προλογικό σημείωμα του βιβλίου «Αράπηδες»: *Ένα ευετηριακό δρώμενο στο Μοναστηράκι Δράμας* (Αικατερινίδης, 1998) που αποτελεί έκδοση του εν λόγω συλλόγου, καθώς και σε συνέντευξη του κυρίου Παπουτσή στο τοπικό περιοδικό *Ψίθυροι* (Παπουτσή, 2010). Αυτή η επανάληψη δείχνει ενδεχομένως τη μεγάλη σημασία

που έχει για τον Μορφωτικό και Πολιτιστικό Σύλλογο Μοναστηρακίου, ή τουλάχιστον τον πρόεδρό του, η αναβίωση του δρώμενου. Στην ουσία, οι ιδρυτές του εν λόγω συλλόγου προσπάθησαν έτσι ώστε η διοργάνωση του δρώμενου να περάσει από το ερασιτεχνικό πεδίο σε μία περισσότερο επαγγελματική και ομαδική δράση, όπως και συνέβη από το έτος 1977 και συνεχίζει να γίνεται αδιάκοπα από τότε κάθε χρόνο. Παρά τη συνέχεια του δρώμενου, τα μέλη του συλλόγου δεν φαίνεται να επαναπαύονται, προσπαθώντας να μεταλαμπαδεύσουν τη γνώση τους, και κυρίως την αίσθηση του «καθήκοντος» συνέχισης των παραδόσεων στους νεότερους.

Σίγουρα [το έθιμο] αφορά τους νέους ανθρώπους γιατί η νέοι φέρνουν τη ζωή και αυτοί είναι που μπορούν να προχωρήσουν το έθιμο. Με νέους γίνεται... Ο νέος εισέρχεται στην ομάδα ως άνθρωπος που μπορεί να συνεχίσει την διαιώνιση του είδους.

(Πληροφορητής 2)

Ειδικά στα λόγια κάποιων πληροφορητών, φαίνεται και ένα ψυχολογικό βάρος ως προς τη συνέχιση της παράδοσης, το οποίο νιώθουν να πέφτει πάνω τους. Το βάρος αυτό εκφράζεται κυρίως ως μία υποχρέωση απέναντι στους προγόνους τους, και το οποίο μεταβιβάζεται και στην επόμενη γενιά.

Συνεχίζουμε αυτό το παλιό έθιμο που μας άφησαν οι πρόγονοί μας και ελπίζω να το μεταδώσω στα παιδιά μου. Κάθε χρόνο μαζευόμαστε στην πλατεία, χορεύουμε στους δρόμους, γυρνάμε από σπίτι σε σπίτι, ψέλνουμε τα κάλαντα και ζούμε τα ίδια που έζησαν οι πρόγονοί μας. Περηφάνια για τον τόπο μου και δύναμη.

(Πληροφορητής 5)

Το αίσθημα περηφάνιας για τον τόπο του, είναι κάτι παραπάνω από φανερό στα παραπάνω λόγια του κατοίκου του Μοναστηρακίου. Αυτό έρχεται να επιβεβαιώσει την άποψη του Κάβουρα (1992) για την αξία που αυτά τα παραδοσιακά δρώμενα έχουν για τους ανθρώπους της υπαίθρου, αφού αποτελούν μέρος της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Επιπλέον, το αίσθημα ικανοποίησης που νιώθουν οι κάτοικοι του Μοναστηρακίου, βλέποντας τις παραδόσεις τους να περνάνε στις επόμενες γενιές, δεν περνάνε απαρατήρητες ούτε στους επισκέπτες του χωριού, όπως φαίνεται και στην παρακάτω μαρτυρία:

Αυτό που κράτησα είναι η έντονη επιθυμία και από ότι φάνηκε η ανάγκη επανάληψης της κουλτούρας, των συνηθειών και των παραδόσεων των παλιότερων γενεών. Οι νεότεροι έκαναν μια προσπάθεια να κρατήσουν ζωντανές τις μνήμες των προγόνων τους.

(Πληροφορητής 7)

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι το να αναλαμβάνει ένας πολιτιστικός σύλλογος τη «συνέχιση» ενός δρώμενου ή ενός παραδοσιακού εθίμου γενικότερα, δεν είναι κάτι σπάνιο. Σύμφωνα με τον Μερακλή (1989),

Οι δήμοι, οι κοινότητες και οι κατά τόπους πολιτιστικοί σύλλογοι αναβίωσαν και αναβιώνουν λαϊκά έθιμα του τόπου τους, με σκοπό να ενισχύσουν την τοπική τους ταυτότητα και τη θέση τους στα όρια της περιφερειακής και εθνικής ταυτότητας αλλά και να προβάλλουν τουριστικά τον τόπο τους

(Μερακλής, 1989, σ. 110)

4.3 Συμβολισμός και λειτουργία

Τα δρώμενα αποτελούν έναν κύκλο συμβολικών πράξεων που πραγματοποιούνται για κάποιο συγκεκριμένο πνευματικό ή κοινωνικό σκοπό, προγραμματίζονται από ένα συγκεκριμένο τυπικό και πραγματοποιούνται τις περισσότερες φορές σε συγκεκριμένη ημερομηνία του εορταστικού ημερολογίου. Σχετικά με τη γλώσσα του συμβολισμού, ο Γερμανός φιλόσοφος Ernst Cassirer (1975) υποστηρίζει τα εξής:

Το κύριο χαρακτηριστικό της γλώσσας των συμβόλων ήταν ότι μπορούσε να περιληφθεί σε μια άλλη και να κρυφτεί κατά κάποιο τρόπο που να μην μπορεί κανείς να την καταλάβει χωρίς να διαθέτει κάποιες ειδικές απαραίτητες γνώσεις.

(Cassirer, 1975, σ. 61)

Οι Αράπηδες αποτελούν ένα ευετηριακό δρώμενο, που σημαίνει ότι έχει σαν στόχο την εξασφάλιση της καλής υγείας, της καλής σοδειάς και γενικότερα της καλής χρονιάς για όλα τα μέλη της κοινότητας. Σύμφωνα με τον Μέγα (2001), η μάχη του καλού με το κακό είναι ένα αρκετά συνηθισμένο μοτίβο στα δρώμενα του δωδεκαημέρου, αφού σύμφωνα με λαϊκές δοξασίες, δαιμόνια –όπως για παράδειγμα οι Καλικάντζαροι–

ανεβαίνουν στη γη, εκμεταλλευόμενα την περίοδο που ο Χριστός παραμένει αβάπτιστος. Όπως ειπώθηκε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο, ένα χαρακτηριστικό του λαϊκού πολιτισμού αποτελεί η μυθική –σε αντίθεση με τη φυσική– αντίληψη για τον κόσμο, που δίνει χώρο σε λαϊκές δοξασίες και δεισιδαιμονίες (Ημελλος, 1995). Σύμφωνα όμως με τον Μπαζιάνα (1994), η ορθολογική σκέψη που χαρακτηρίζει το σύγχρονο άνθρωπο είναι δυνατό να αμφισβητήσει ακόμα και το λόγο ύπαρξης εθίμων που βασίζονται σε λαϊκές δοξασίες, οι οποίες σήμερα φαίνονται αναχρονιστικές. Η περίπτωση των Αράπηδων φαίνεται να είναι διαφορετική, αφού κατ’ αρχάς το δρώμενο συνεχίζει να λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο. Αυτό που είναι ακόμα πιο ενδιαφέρον όμως, είναι η πίστη των κατοίκων του χωριού στην ευετηριακή του λειτουργία, κάτι που αναπάντεχα παρατηρήθηκε στις συνεντεύξεις με κατοίκους του χωριού.

Αν δεν γίνει, θεωρείται πως δεν θα έχουμε καλή σοδιά, καλούς απογόνους και τα κοπάδια δεν θα γεννήσουν. Οπότε το πραγματοποιούμε για να πάνε όλα καλά. Για την εύφορη σοδειά, για καλή τύχη και ευγονία.

(Πληροφορητής 1)

Πρέπει να διώξουμε τα κακά τα πνεύματα έξω... Με τα κουδούνια και τις στάχτες κάνουμε σαματά μεγάλο. Ευελπιστούμε να πάει καλύτερα η χρονιά μας. Η διάθεση φτιάχνει όταν διώξουμε το κακό και φέρνουμε το καλό.

(Πληροφορητής 2)

Στα παραπάνω λόγια των δύο κατοίκων του Μοναστηρακίου, βλέπουμε ότι για τους ντόπιους, το δρώμενο των Αράπηδων έχει όντως μαγική δύναμη, αφού πιστεύουν ότι με αυτόν τον τρόπο ξορκίζουν πραγματικά το κακό. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η χρήση των κουδουνιών, στοιχείο που εμφανίζεται και σε άλλα ευετηριακά έθιμα, δείχνει και την αποτρεπτική ιδιότητα που, σύμφωνα με τον Φοίβο Ανωγειανάκη (1976), τους απέδιδαν κατά το παρελθόν οι άνθρωποι της υπαίθρου. Όπως υποστηρίζει ο Ανωγειανάκης, οι τσομπάνηδες δεν κρεμούσαν κουδούνια στα πρόβατά τους για να μπορούν να τα «διαφεντεύουν» καλύτερα, αλλά επειδή με αυτό τον τρόπο πίστευαν ότι θα προστάτευαν τα ζωντανά τους από το κακό. Ήδη την εποχή συγγραφής του κλασικού πλέον βιβλίου του με τίτλο *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*, ο Ανωγειανάκης παρατηρεί ότι η αποτρεπτική αυτή ιδιότητα των κουδουνιών φαίνεται να έχει σε μεγάλο βαθμό εκλείψει. Παρ’ όλα αυτά, απομνηνάρια αυτής της αντίληψης αποτελεί η χρήση τους σε διάφορα

ευετηριακά δρώμενα ανά την Ελλάδα. Μάλιστα, αξίζει να αναφερθεί η ιδιαίτερα αναφορά του στην χρήση των κουδουνιών στα «καρναβάλια», όπως τα ονομάζει, που τελούνται από 5 έως 8 Ιανουαρίου στο Μοναστηράκι, τον Ξηροπόταμο, την Καλή Βρύση την Πετρούσα και το Βόλακα της περιοχής της Δράμας (Ανωγειανάκης, 1976, σ. 78).

Επιπλέον, σύμφωνα με τον Μπενέκο (2006), ένα συνηθισμένο μοτίβο στη λαϊκή τέχνη είναι η χρήση του μαύρου χρώματος για τις απεικονίσεις του κακού (π.χ. καλικάντζαροι, δαιμόνια, ή ακόμα και η εικόνα του ίδιου του διαβόλου). Κάτι αντίστοιχο φαίνεται να συμβαίνει και στο δρώμενο των Αράπηδων, σύμφωνα με την παρακάτω μαρτυρία:

[Το δρώμενο] ονομάστηκε «Αράπηδες» λόγω της κυριαρχίας του μαύρου χρώματος.

(Πληροφορητής 4)

Ο «μαγικός» χαρακτήρας του δρώμενου φαίνεται ότι δεν επηρεάζει μόνο τους συμμετέχοντες και του κατοίκους του Μοναστηρακίου, όπως φαίνεται και στην ακόλουθη μαρτυρία ενός επισκέπτη από άλλο μέρος της Βορείου Ελλάδας:

Ήταν μια ξεχωριστή εμπειρία για εμένα, γιατί μου προκάλεσε έντονα συναισθήματα. Το δρώμενο περιλαμβάνει μια σειρά από ενέργειες που την σημασία τους και το συμβολισμό τους είναι σαν να τον ζεις. Όλοι ήταν πολύ φιλόξενοι σε αυτήν την τεράστια γιορτή και παρακολούθησα κάτι μοναδικό. Έβλεπα τη μεταμόρφωση, την αλλαγή... την ανάγκη για καλοχρονιά μέσα από τις ευχές και τις αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων.

(Πληροφορητής 6)

Τέλος, ο Αικατερινίδης (1998), καταγράφει μια διαφορετική άποψη για την προέλευση, το συμβολισμό και τη λειτουργία του δρώμενου:

Λέγεται λοιπόν, όπως έλεγαν παλαιότερα, τα κουδούνια είχαν έρθει στο χωριό σε ανάμνηση μιας μάχης που έκαμε ο Μ. Αλέξανδρος για να διαλύσει τους ελέφαντες. Βάλανε οι στρατιώτες του πολλά κουδούνια και μαύρα δέρματα, βάρθηκαν και οι ελέφαντες τράπηκαν σε φυγή και έτσι οι Μακεδόνες κέρδισαν την μάχη. Για ανάμνηση γίνονται οι Αράπηδες.

(σ. 5)

Η παραπάνω ανάμνηση συνδέει το Μοναστηράκι με τη Νικήσιανη Παγγαίου, ένα γειτονικό χωριό στο οποίο πραγματοποιείται επίσης το δρώμενο των Αράπηδων, αλλά σε διαφορετική ημερομηνία (7 Ιανουαρίου). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Αράπηδες είναι ένα δρώμενο που εμφανίζεται και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας (π.χ. Ξηροπόταμος και Βόλακας), γεγονός το οποίο συνδέει τις περιοχές αυτές τόσο εθιμικά όσο και συμβολικά. Παρ' όλες τις ομοιότητες και τις συνδέσεις μεταξύ των δρωμένων αυτών, το καθένα λειτουργεί ανεξάρτητα, ακολουθώντας διαφορετικές εθιμικές λειτουργίες και παρουσιάζοντας μικρές ιδιαιτερότητες ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπική κοινωνίας από όπου προέρχεται. Όσον αφορά την Νικήσιανη, με το πέρασμα των χρόνων οι σχέσεις των κατοίκων με τους κατοίκους του Μοναστηριακίου έχουν καταστεί ιδιαίτερα στενές, ίσως και χάρη στα κοινά βιώματα που φαίνεται να τους συνδέουν.

4.4 Το δρώμενο

Πολλά από τα λαϊκά δρώμενα έχουν παραστατικό χαρακτήρα, ενώ η ύπαρξή τους μπορεί να συνδεθεί και με αυτή των πρώτων μορφών λαϊκού θεάτρου (Πούχνερ, 1985). Τα θεατρικά αυτά στοιχεία εκφράζονται με την επιτέλεση στερεότυπων ρόλων, την ύπαρξη διαλόγου ή μιμήσεις (Πούχνερ, 1989). Το δρώμενο των Αράπηδων είναι αυστηρά ανδροκρατούμενο. Ο θίασος των Αράπηδων ονομάζεται «τσέτα» και η νεολαία αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του. Ο θίασος περιλαμβάνει: (α) τον Τσεταμπάση, που είναι ο αρχηγός της τσέτας, (β) τους Αράπηδες, (γ) τους Παππούδες, (δ) τους Τσολιάδες (Ευζώνους), και (ε) τις Γκελίκες (Δρανδάκης, 1998· Παπαθανασίου, 2012). Το δρώμενο διαρκεί δύο ημέρες, αλλά η προετοιμασία του έχει ξεκινήσει ήδη από τις προηγούμενες ημέρες.

Τα μέλη του συλλόγου συγκεντρώνονται το πρωί της παραμονής και φτιάχνουν σούπα από βραστή γίδα με τη συνοδεία μυρωδικών από τη σοδειά του χωριού και αρκετό χυμό λεμονιού. Συνολικά, φτιάχνονται γύρω στα πέντε με έξι καζάνια σούπας, που μοιράζεται στον κόσμο στο βραδινό γλέντι το οποίο διαρκεί μέχρι τις πρωινές ώρες, με βασικό σκοπό την εξασφάλιση μιας καλής χρονιάς σε όλα τα επίπεδα.

Ετοιμάζουμε πέντε-έξι καζάνια με κρέας, το οποίο θα διανεμηθεί για το καλωσόρισμα της νέας χρονιάς, για την Άνοιξη, τη γονιμότητα των χωραφιών...

(Πληροφορητής 2)

Η προετοιμασία και η μύηση των Αράπηδων πραγματοποιείται το απόγευμα της παραμονής των Θεοφανίων στο σπίτι του Άγγελου Κέρα, όπου στεγάζεται το πολιτιστικό εργαστήρι του χωριού. Εκεί, προετοιμάζονται οι κουδούνες, οι μάσκες και οι Αράπηδες. Τα παιδιά παίρνουν τις κουδούνες, που την επομένη ημέρα θα έχουν οι Αράπηδες, και βγαίνουν στους δρόμους του χωριού, ενημερώνοντας με αυτόν τον τρόπο τους συγχωριανούς τους ότι το δρώμενο πρόκειται να πραγματοποιηθεί και φέτος. Κάνουν κύκλους στα δρομάκια του χωριού χτυπώντας τα κουδούνια με σκοπό να εκδιωχθούν τα κακά πνεύματα και οι μορφές των καλικάντζαρων από τον εκκωφαντικό θόρυβο. Ρυθμό στους νέους δίνει ο ήχος από αχλαδόσχημες λύρες και νταχαρέδες που τους συνοδεύουν εκτελώντας το μουσικό θέμα της τελετουργίας. Η πράξη αυτή είναι καθαρά συμβολική και αποτελεί σημαντική διαδικασία για την τήρηση του εθιμικού κύκλου. Παρ' όλα αυτά θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα παιδιά δεν ανήκουν στο βασικό θίασο, ενώ ο «αγεργμός» τους δεν συνδέεται με κάποιο διακριτό χορευτικό σχήμα.

Η ιεροτελεστία λοιπόν αρχίζει τη στιγμή που τα παιδιά του θιάσου αρχίζουν και ενημερώνουν τους κατοίκους του χωριού, χτυπώντας τις κουδούνες. Κάθε νέος λαμβάνει μια κουδούνα και με αυτόν τον τρόπο ξεκινά ο δικός του ρόλος στο δρώμενο που θα ακολουθήσει. Από την στιγμή που θα υλοποιηθεί η έξοδος των κουδούνων, όλα τα κακά πνεύματα, η κακή τύχη και γενικότερα όλες οι μεταφυσικές μορφές του Δωδεκαημέρου θα εκδιωχθούν μέσω του θορύβου από τις κουδούνες των νεαρών Αράπηδων. Όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία σε όλο το χωριό, ακολουθεί ολονύχτιο γλέντι και φαγοπότι όπου μοιράζεται η βραστή σούπα σε όλους τους κατοίκους και σε όλους όσους έχουν επισκεφθεί το χωριό.

Την επομένη ημέρα, νωρίς το πρωί και ανήμερα των Θεοφανίων, η τσέτα συνοδευόμενη από ομάδα μουσικών επισκέπτεται όλα τα σπίτια του χωριού. Τραγούδια, κεράσματα, μουσική, χορός, ευχές, πειράγματα, και το γλέντι ξεκινά, ενώ ο αρχηγός της τσέτας (ο Τσεταμπάσης) δίνει στον Πρωτοαράπη τη δύναμή του με ένα πουγκί-κάλτσα γεμάτο με εξαγνισμένη στάχτη (Παπαθανασίου, 2012). Το μεσημέρι η διαδικασία έχει ολοκληρωθεί σε ολόκληρο το χωριό. Οι κάτοικοι του χωριού έχουν προετοιμαστεί για τη γιορτή που θα ακολουθήσει το ίδιο απόγευμα, και έτσι επικρατεί χαρούμενη διάθεση.

Στην συνέχεια, στις τρεις το μεσημέρι ο πληθυσμός συγκεντρώνεται στην πλατεία του χωριού όπου θα εμφανιστούν οι οργανοπαίκτες και η τσέτα για να ξεκινήσει το δρώμενο. Σιγά σιγά αρχίζουν να ακούγονται οι κουδούνες και οι φωνές των Αράπηδων, οι οποίοι κάνουν μια θεαματική εμφάνιση υπό τους ήχους της λύρας και του νταχαρέ,

σειόντας τα μεγάλα ξύλινα σπαθιά τους και αναδύοντας στάχτη αριστερά και δεξιά τους. Στην πλατεία έχει πλέον «επιβληθεί» η τσέτα, αφού Τσολιάδες και Αράπηδες τριγυρίζουν στο κέντρο της πλατείας αποτρέποντας κάθε δυνητική είσοδο κάποιου. Έπειτα, οι ηλικιωμένοι του χωριού συγκεντρώνεται και ξεκινούν την έναρξη του κοινοτικού χορού,

Ο κοινοτικός χορός περιλαμβάνει αυστηρά ένα μόνο κύκλο έως το τέλος της γιορτής. Παλιότερα, δεν επιτρεπόταν ο κοινός χορός ανδρών και γυναικών, ούτε ο χορός με ανάμεικτες ηλικίες ομάδες. Πιο συγκεκριμένα, πρώτα χόρευαν οι ηλικιωμένοι όπως δηλαδή και σήμερα, έπειτα οι νέοι άνδρες, οι μεγάλες γυναίκες, τα κορίτσια, ενώ τον χορό έκλειναν τα παιδιά του χωριού. Όπως περιγράφει ο Γιάννης Παπουτσή:

Από τους πολύ παλιούς έμαθα κι εγώ τους χορούς, όπως έμαθα να σέβομαι και ορισμένα πράγματα που έχουν σχέση με τους χορούς μας. Για παράδειγμα, αυτός που έμπαινε πρώτος στον κύκλο του χορού έκανε έναν, το πολύ δύο γύρους και μετά παραχωρούσε την θέση του σ' άλλον. Κανένας, δεν έβγαζε τους γέροντες, αφού είχαν το δικαίωμα να χορεύουν μέχρι να κουρασθούν.

(Παπουτσή & Ιορδανίδου, 1993, σ. 5)

Όταν ολοκληρωθεί ο σχηματισμός του κύκλου, δύο Αράπηδες κλέβουν μία Γκιλίκα, την οποία αργότερα σώζουν δύο Τσολιάδες και έτσι εκείνη ξαναμπάνει στον κύκλο του χορού. Η σκηνή αυτή φαίνεται να αποτελεί σταθερό μοτίβο αφού εμφανίζεται και σε άλλα δρώμενα όπως για παράδειγμα η αρπαγή της νύφης από τα Μπουμπόγερα, δρώμενα που διεξάγεται την ημέρα των Θεοφανίων στην Καλή Βρύση Δράμας (Αικατερινίδης, 1995). Άλλο χαρακτηριστικό στιγμιότυπο είναι όταν μία Γκιλίκα πάει κοντά στον πρωτοχορευτή και του βάζει στον ώμο του μία τσέβρα και εκείνος της το ανταποδίδει προσφέροντάς της φιλοδώρημα. Επίσης, ανά διαστήματα ή στην ανάπαυλα του χορού, δύο μεταμφιεσμένοι, η Αρκούδα και ο Αρκουδιάρης, προσφέρουν γέλιο και ευθυμία στον κόσμο με τη σάτιρα και τα πειράγματα τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Αράπηδες, όπως εξάλλου συμβαίνει και σε άλλα λαϊκά δρώμενα, είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το γέλιο και την ελευθερία.

Οι μεταμφιεσμένοι συμμετέχοντες, χάρη στην ανωνυμία που τους προσφέρει η μεταμφίεσής τους, απελευθερώνουν τη σκέψη και το σώμα. Μία απελευθέρωση που εκδηλώνεται συνήθως με τη σάτιρα, την αθυροστομία και «άσεμνα» τραγούδια, που εξαιτίας του περιεχομένου τους είναι δύσκολο να καταγραφούν. Όπως ισχυρίζεται ο

Ζευγώλης (1962), «πολλά εξ αυτών είναι επί τοσούτον άσεμνα, ώστε να μην επιτρέπεται η δημοσίευσις αυτών», που επιτρέπεται όμως «να άδονται, μόνον υπό την πνιγηρών» (σ. 57). Πάντως, όπως παρατηρεί η Μαρία Μιχαήλ-Δέδε (1987), πολλές φορές ο ερευνητής εντυπωσιάζεται από την απροσδόκητη εμφάνιση στοιχείων μελαγχολίας, παρά το γενικότερο κλίμα ευθυμίας ενός δρώμενου. Η ίδια το αποδίδει αυτό στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούσαν κατά το παρελθόν στις μικρές αγροτικές κοινότητες, και που ενδεχομένως η λαογραφική μελέτη να έχει σε κάποιο βαθμό επισκιάσει στα πλαίσια ενδεχομένως μία γενικότερης ωραιοποίησης και εξιδανίκευσης του παραδοσιακού τρόπου ζωής.

Ο κυκλικός χορός διαρκεί πολλές ώρες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γιάννης Παπουτσής (1992),

Σε δημόσιες εκδηλώσεις, πάντοτε «μπροστάρης» στο χορό ήταν ο κοτσαμπάσης, ο πρόεδρος ή πάρεδρος του χωριού. Ο χορός εξέφραζε την ενότητα και την σύμπνοια των κατοίκων του χωριού. Οι «ξενομερίτες» ζήλευαν βλέποντας τους άλλους να χορεύουν μ' αυτόν τον τρόπο, να φαίνονται και να είναι τόσο ενωμένοι και αυτή ακριβώς η ιδιαιτερότητα στο χορό διατηρείται μέχρι και σήμερα.

(σ. 4)

Όταν πέφτει ο ήλιος αργά το απόγευμα, αρχίζει το επόμενο εθιμικό τυπικό που αναπαριστά ένα όργωμα και έπειτα εικονική σπορά της γης. Δύο μεγάλωσωμοι και δυνατοί Αράπηδες αναλαμβάνουν να σύρουν ένα μακρύ άροτρο με ζευγά έναν Τσολιά, ενώ ένας γεωργός –που συνήθως είναι παλιός γεωργός, κάτοικος του χωριού– υποκρίνεται ότι σπέρνει τη γη. Αυτό το τυπικό, παρά την εύθυμη αναπαράσταση, προκαλεί ιδιαίτερη συγκίνηση στους κατοίκους του χωριού αφού εμπεριέχει έντονα συμβολικά στοιχεία που θυμίζουν τους πρόγονούς τους. Όταν, αργά πλέον, ολοκληρωθεί ο χορός και το παραπάνω τυπικό ακολουθεί μεγάλο γλέντι και φαγοπότι, με τη συνοδεία μουσικής τόσο στα καφενεία όσο και στα κέντρα του χωριού. Ο Γ.Ν Αικατερινίδης (1997) σημειώνει ότι στο γλέντι πρωτοστατούν, για μια ακόμη φορά, η λύρα και ο νταχαρές. Στις 18 Ιανουάριου, ανήμερα του Αγίου Αθανασίου, οργανώνεται γλέντι μετά μουσικής για όσους συμμετείχαν στο δρώμενο, όπου όλοι δοκιμάζουν χαλβά, ο οποίος φτιάχνεται με τα υλικά που συλλέχθηκαν στον τοπικό αγερμό.

4.5 Ο χορός και η μουσική των Αράπηδων

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω η σχέση της μουσικής και του χορού στο δρώμενο των Αράπηδων είναι ιδιαίτερα στενή. Οι οργανοπαίκτες και ο βασικός θίασος αλληλοεπιδρούν αφού ο ένας τροφοδοτεί τον άλλο. Ο αριθμός των οργανοπαιχτών μπορεί να αλλάξει χρόνο με το χρόνο, αν και τις περισσότερες φορές η ορχήστρα αποτελείται από δύο μέλη. Από τη στιγμή που ξεκινάει το δρώμενο, ο ήχος και η μουσική από τις λύρες και τους νταχαρέδες ακούγεται σε όλα τα σημεία του χωριού, ακόμη και όταν ο θίασος απλά περιπλανιέται μέσα στα δρομάκια. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η παρουσία λύρας σε περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας συνδέεται συνήθως με την παρουσία προσφυγικών πληθυσμών από περιοχές της Θράκης (Καρακάσης, 1970 · Baud-Bovy, 1996).

Παρά τη σημασία της μουσικής, η επιλογή των τραγουδιών δεν ακολουθεί κάποιο εθιμικό τυπικό. Έτσι, παρατηρούμε κομμάτια από το «τυπικό» ρεπερτόριο της ευρύτερης περιοχής, όπως για παράδειγμα το *Κόρη Ελένη*, (βλ. Παράρτημα Ι) να εντάσσονται στο δρώμενο. Οι οργανοπαίκτες καθοδηγούνται από τον πρώτο σε ηλικία και εμπειρία οργανοπαίκτη και κάποιες φορές από τις συμβουλές του αρχηγού του θιάσου (τσέτα μπασή). Ο ρόλος τους στο δρώμενο είναι να συνοδεύουν ορθά τον θίασο όπου και βρίσκεται αυτός, χωρίς να εκτελούν οι ίδιοι κάποιου είδους χορευτική κίνηση.

Κατά τη διάρκεια της τελικής πράξης του κοινοτικού χορού στην κεντρική πλατεία, ο θίασος ξεκινά μετά την επεισοδιακή και θορυβώδη είσοδο των πρώτων Αράπηδων, οι οποίοι επιβλέπουν την εύρυθμη λειτουργία του χορευτικού κύκλου, στον οποίο στη συνέχεια θα χορέψουν όλοι οι κάτοικοι του χωριού. Πρώτα αρχίζει ο θίασος ο οποίος ακολουθεί χορευτικά τον «ευζωνικό». Προτεραιότητα στο ημικύκλιο έχουν δύο με τέσσερις Αράπηδες, οι οποίοι χτυπούν τις κουδούνες τους. Στο εσωτερικό μέρος του ημικυκλίου χορεύουν Εύζωνοι σε σχήμα τετράδας. Έπειτα ακολουθεί ο θίασος με τον «πρωτοχορευτή» ο οποίος έχει ένα μεγάλο μαντήλι, ενώ πρώτοι στον κύκλο είναι τα «παππούδικα» και έπειτα οι «γκελίκες» (Αλατζά, 2017).

Όσοι συμμετέχουν στο θίασο πρέπει να είναι δυνατοί σωματικά, αφού η σκευή και η γενικότερη μεταμφίεση καθιστά δύσκολη την πραγματοποίηση των ιδιαίτερων χορευτικών κινήσεων που απαιτούνται, όπως και το βάδισμα κατά την διάρκεια του αγερμού. Η όρχηση του δρωμένου μολονότι έχει αρκετά έντονο το στοιχείο του αυτοσχεδιασμού, αποτελεί ιδιαίτερο τυπικό. Για παράδειγμα, οι Αράπηδες αποφεύγουν το χορό με τους συγχωριανούς σε συρτούς χορούς.

4.6 Μεταμφιέσεις και φορεσιές

Το ντύσιμο των μελών της τσέτας απαιτεί ιδιαίτερο τρόπο και τεχνική και ειδικότερα η στολή του πρωταγωνιστή Αράπη. Οι φορεσιές αποτελούνται από τα εξής μέρη: δέρματα κατσικιών για τις μάσκες, κάπες κεχαγιάδων-τσοπάνηδων και ποδοπάνια, δηλαδή κατσικίσια δέρματα και λουριά από δέρμα βοδιού για τα τσαρούχια. Οι γηραιότεροι φορούν παραδοσιακές γιορτινές φορεσιές που περιλαμβάνουν: βράκα σε μαύρο χρώμα, υφασμάτινη μαύρη ζώνη τυλιγμένη στην περιοχή της μέσης στην οποία παρατηρεί κανείς πούλιες από τσέβρα (μεταξωτό πολύχρωμο μαντήλι), λευκό πουκάμισο, μαύρο γιλέκο και σακάκι, μαύρες χοντρές κάλτσες, μαύρη τραγιάσκα, ενώ συνήθως κρατούν και μία γκλίτσα. Έπειτα, οι Τσολιάδες φορούν την παραδοσιακή φουστανέλα με τσέβρες στην πλάτη, ενώ στο κεφάλι έχουν μαύρη μαντίλα με κρόσσια. Ο Παπουτσης (1993) αναφέρει,

Εκείνο που διαφοροποιεί τον Τσολιά Μοναστηριακίου από τους όμοιους του ανά την Ελλάδα, είναι η μαύρη μαντήλα και ο τσεβρές. Ο τρόπος με τον οποίο δένεται η μαντήλα, η οποία συμβόλιζε το πένθος για το σκλαβωμένο έθνος μας, απαιτεί ειδικές γνώσεις και τεχνική. Δένεται με τέτοιο τρόπο, ώστε τα κρόσσια που έχει γύρω-γύρω, να πέφτουν στο πρόσωπο και να το κρύβουν. Αυτό γινότανε για να μην αναγνωρίζονται οι Τσολιάδες όχι μόνο από τους συγχωριανούς τους, αλλά και κυρίως από τους κατακτητές. Πιο παλιά, φορούσαν μάσκα, έπειτα έβαφαν το αζύριστο πρόσωπό τους μαύρο με κάρβουνο.

(σ. 3)

Η διαδικασία της ένδυσης, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απαιτεί εμπειρία αφού γίνεται ένα πλήθος συμβολικών κινήσεων. Ομοίως, το δέσιμο των κουδούνων –όπως και τα υπόλοιπα ενδύματα πάνω στους Αράπηδες– γίνεται με συγκεκριμένο τρόπο καθώς οι ήχοι πρέπει να ακουστούν με συγκεκριμένο τρόπο. Η τελετή ένδυσης ολοκληρώνεται με τη μάσκα, την οποία ο Άγγελος Κέρας, εξέχουσα για το δρώμενο μορφή, τοποθετούσε ως ιεράρχης στα κεφάλια των Αράπηδων. Έπειτα, κάποιο άλλο έμπειρο μέλος παρέδιδε το χειροποίητο ξύλινο σπαθί και την κάλτσα με τη στάχτη και έτσι ξεκινούσε η περιφορά και η μετέπειτα συγκέντρωση στην πλατεία. Η ομάδα των Αράπηδων λειτουργούσε μέσα στην τελετή ως αυτόνομη μονάδα.

Αρκετά εξεζητημένες είναι και οι υπόλοιπες μεταμφιέσεις και ενδύματα της τσέτας, καθώς, ιδιαίτερα κατά το παρελθόν, ήταν δύσκολο να βρεθούν κάποια από τα ρούχα ή τα εξαρτήματα. Για παράδειγμα, παλιότερα δεν μπορούσαν να βρεθούν εύκολα φουστανέλες για τους Τσολιάδες, τις οποίες έπρεπε να αναζητήσουν σε γειτονικά χωριά, ενώ κάποιες φορές χρησιμοποιούσαν ακόμα και σεντόνια, μόνο και μόνο για να διατηρήσουν τον έθιμο. Επιπλέον, δυσκολία υπήρχε και στην ανεύρεση άλλων ενδυμάτων όπως για παράδειγμα, μαντήλια ή κορδόνια.

Το στόλισμα των ενδυμάτων απαιτεί και αυτό ιδιαίτερη τεχνική. Ο Παπουτσής (1997) γράφει για τη δυσκολία και τις απαιτήσεις της δημιουργίας κοσμημάτων, συγκεκριμένα αναφέρει:

Αυτά τα καταπληκτικά κοσμήματα είναι μια τέχνη που απαιτεί μεράκι, γνώσεις, αίσθηση του ωραίου και βέβαια πολύ δουλειά. Το μπούρλιασμα, το πέραςμα της χάνδρας είναι μια επίπονη δουλειά, που απαιτεί σταθερό χέρι και καλά μάτια. Δεν είναι εύκολο να μπουρλιάζεις μικρές χάντρες, που μόλις βλέπεις την οπή τους, με ψαρόνημα, που στην άκρη του αντί για βελόνα έχει ένα μικρό χάλκινο συρματάκι, παρμένο από ένα μεγαλύτερο ηλεκτρικό καλώδιο.

(σ. 5)

Οι γηραιότεροι, εκτός από την παραδοσιακή φορεσιά τους, έχουν στο πέτο και στην τραγιάσκα τους καρφίτσωμένα λουλούδια. Οι Τσολιάδες έχουν λουλούδια καρφίτσωμένα στη μαντήλα και η Γκιλίκα στο στήθος της. Εκτός από τα παραπάνω, η ζώνη της Γκιλικας είναι ένα απαραίτητο εξάρτημα, όπως απαραίτητο είναι και για τους Τσολιάδες, ένα κορδόνι με λαβή το οποίο χρησιμεύει στη διεξαγωγή των χορευτικών τους φιγούρων.

4.7 Επίλογος

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρήθηκε μία περιγραφή του δρώμενου των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας, χρησιμοποιώντας στοιχεία που προήλθαν ύστερα από τη σύνθεση βιβλιογραφικών δεδομένων και συνεντεύξεων με κατοίκους του Μοναστηρακίου Δράμας, οι οποίοι συμμετείχαν στο δρώμενο, καθώς και άτομα που επισκέφθηκαν το χωριό με σκοπό να παρακολουθήσουν το δρώμενο από κοντά.

Δ. Κατσίβελος – Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

Τον ερευνητή απασχόλησαν, πέρα από την περιγραφή του ίδιου του δρώμενου, στοιχεία σχετικά με την ιστορία και προέλευσή του, τους διάφορους συμβολισμούς που παρουσιάζει, καθώς και τη λειτουργία του. Επιπλέον, παρουσιάστηκαν κάποια περισσότερο τεχνικά στοιχεία ως προς τη λειτουργία της μουσικής και του χορού στο δρώμενο, καθώς των διάφορων ενδυμασιών που φορούν οι συμμετέχοντες σε αυτό.

Στο επόμενο κεφάλαιο αφού αναλυθούν δεδομένα που συλλέχθηκαν, ο ερευνητής επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ανάλυση

Στο κεφάλαιο αυτό αναλύονται τα ερευνητικά δεδομένα που προήλθαν από τις βιβλιογραφικές πηγές, όσο και από τις συνεντεύξεις, με απώτερο σκοπό να δοθεί απάντηση στο κεντρικό ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

5.1 Η «αναβίωση» του εθίμου από έναν πολιτιστικό σύλλογο

Ένα από τα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας και προβληματίσαν ιδιαίτερα τον ερευνητή, ήταν η εξολοκλήρου διοργάνωση του δρώμενου των Αράπηδων από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο του χωριού, συγκεκριμένα τον Μορφωτικό και Πολιτιστικό Σύλλογο Μοναστηρακίου.

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Μερακλής (1989) παρατηρεί ότι το να αναλαμβάνει ένας πολιτιστικός σύλλογος τη «συνέχιση» ενός δρώμενου ή ενός παραδοσιακού εθίμου, αποτελεί γενικότερη πρακτική. Σύμφωνα με τον κύριο Παπουτσή, πρόεδρο του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου, αφορμή ίδρυσης του συλλόγου αυτού αποτέλεσε, η για αδιευκρίνιστους λόγους μη πραγματοποίηση των Αράπηδων τον Ιανουάριο του 1976, μέρα που «δεν χτύπησαν τα κουδούνια και το χωριό δεν γιόρτασε» (Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, χ.χ). Φαίνεται δηλαδή, ότι κατά την περίοδο αυτή το δρώμενο παρουσίασε κάποια «ασυνέχεια», ενώ είναι λογικό να υποθέσει κανείς ότι βρισκόταν ήδη σε περίοδο σχετικής παρακμής, αφού η διακοπή του δεν μπορεί να έγινε έτσι απότομα τη συγκεκριμένη χρονιά.

Σύμφωνα με τον Μέγα (1989), μία σημαντική αλλαγή που επέφερε ο νέος αστικοποιημένος τρόπος ζωής είναι η ανάπτυξη του ατομικισμού. Η διοργάνωση και συνέχιση δρώμενων, όπως οι Αράπηδες, απαιτούσε τη συλλογική δράση από τα μέλη της κοινότητας τα οποία συνέδεε μία κοινή αντίληψη για τη ζωή, αλλά και τον κόσμο γενικότερα. Ενδεχομένως, αυτή η συλλογικότητα, όσο και το «δέσιμο» των ατόμων με κοινές αντιλήψεις και στόχους, να απέκτησε νέα μορφή η οποία εκδηλώθηκε μέσα από

την ίδρυση και λειτουργία των πολιτιστικών συλλόγων. Στην περίπτωση του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου για παράδειγμα, βλέπουμε ότι συνδετικός κρίκος αποτέλεσε η αίσθηση του καθήκοντος που βάραινε τα ιδρυτικά του μέλη για τη συνέχιση του εθίμου. Τόσο μεγάλο ήταν αυτό το βάρος αυτό, που οδήγησε αυτή την πρώτη παρέα φίλων να «βάλουν όρκο ζωής» το να σωθεί το έθιμο των Αράπηδων (Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου, χ.χ).

5.2 Η συνέχιση της παράδοσης ως καθήκον

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα μέλη του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου φαίνεται να συνδέονται από ένα κοινό αίσθημα καθήκοντος για την συνέχιση του δρώμενου των Αράπηδων, αλλά και της τοπικής παράδοσης γενικότερα. Αυτό ακούγεται λογικό, αφού όπως υποστηρίζει ο Κάβουρας (1992), για τους κατοίκους μικρών κοινοτήτων, όπως αυτή του Μοναστηρακίου, ο λαϊκός πολιτισμός της περιοχής τους, αποτελεί ουσιαστικά μέρος της πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Σταχυολογώντας τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα, προκύπτουν τα εξής πέντε μοτίβα:

- (1) Οι Αράπηδες είναι ένα έθιμο που παρέλαβαν από τους πρόγονούς τους.
- (2) Οι κάτοικοι του χωριού είναι υποχρεωμένοι να το διασώσουν και να το συνεχίσουν.
- (3) Το έθιμο δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη συμμετοχή των νέων ανθρώπων.
- (4) Κάθε γενιά οφείλει να μεταδώσει το έθιμο στην επόμενη.
- (5) Η συνέχισή του προσδίδει περηφάνια και δύναμη στους κατοίκους του χωριού.

Εξετάζοντας τα μοτίβα αυτά, φαίνεται ότι οι κάτοικοι μιλώντας για το έθιμο αυτό, δίνουν μεγάλη έμφαση στο τρίπτυχο «παρελθόν, παρόν, μέλλον», και γενικά στην αδιάκοπη και συνεχή παρουσία του δρώμενου, παρά το μικρό διάστημα που αυτό φαίνεται να ατόνησε, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως. Ενδιαφέρουσα είναι η συχνή χρήση λέξεων και φράσεων όπως «πρέπει», «οφείλουμε», «έχουμε υποχρέωση» κ.α., που εκφράζουν την ύπαρξη ενός ψυχολογικού βάρους που προκαλεί στους κατοίκους το αίσθημα καθήκοντος σχετικά με τη συνέχιση του εθίμου.

Επιπλέον, σύμφωνα με τη Λουτζάκη (2004), σε κοινότητες που χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της πολυπολιτισμικότητας, ο λαϊκός πολιτισμός χρησιμοποιείται ως

μηχανισμός αντίθεσης προς τον «άλλον». Στην προκειμένη περίπτωση, δεν θα έπρεπε να αγνοηθεί το ότι μέχρι την ένωση της περιοχής με την υπόλοιπη Ελλάδα, επικρατούσα γλώσσα στο Μοναστηράκι ήταν η σλαβική, κάτι που σταδιακά άλλαξε με την εγκατάσταση στο χωριό προσφύγων από τη Θράκη, τον Πόντο και τη Μ. Ασία, καθώς και Σαρακατσάνων. Αποτελεί άποψη του ερευνητή ότι η ένταξη των Τσολιάδων στο δρώμενο έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού η ενδυμασία του Τσολιά έχει έντονο συμβολισμό, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν συναντάται στο Μοναστηράκι, αλλά ούτε και στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή. Ο συμβολισμός αυτός φαίνεται και στα λόγια του Παπουτσή (1993) σύμφωνα με τον οποίο, η μαύρη μαντήλα που φοράει ο Τσολιάς στο δρώμενο, συμβολίζει «το πένθος για το σκλαβωμένο έθνος μας» (σ. 3). Τέλος, στο ίδιο πλαίσιο θα μπορούσε να ενταχθούν και οι μαρτυρίες που έχει καταγράψει ο Αικατερινίδης (1998) στην περιοχή και συνδέουν το έθιμο με τις εκστρατείες του Μέγα Αλέξανδρου.

5.3 Πίστη στο υπερφυσικό στοιχείο

Σύμφωνα με τον Ήμελλο (1995), ο λαϊκός πολιτισμός χαρακτηρίζεται από μία μυθική αντίληψη για τον κόσμο, αφού ο άνθρωπος των παραδοσιακών κοινωνιών πίστευε σε λαϊκές δοξασίες και δεισιδαιμονίες, χωρίς να αμφισβητεί για παράδειγμα την ύπαρξη της μαγείας ή υπερφυσικών όντων, όπως οι Καλικάντζαροι. Οι Αράπηδες αποτελούν ένα ευετηριακό δρώμενο, που σημαίνει ότι έχει σαν στόχο την εξασφάλιση της καλής υγείας, της καλής σοδειάς και γενικότερα της καλής χρονιάς για όλα τα μέλη της κοινότητας. Ο στόχος των συμμετεχόντων είναι να φοβίσουν τα πνεύματα του κακού με το δυνατό ήχο από τις κουδούνες, το οποίο ως μοτίβο εμφανίζεται και σε αρκετά άλλα δρώμενα του δωδεκαημέρου (Μέγας, 2001).

Στο σημείο αυτό, τίθεται το ερώτημα του πόσο εφικτό είναι ένα έθιμο που βασίζεται στην πίστη στο υπερφυσικό, να επιβιώσει στη σύγχρονη εποχή. Σύμφωνα με τον Μπαζιάνα (1994), η ορθολογική σκέψη που χαρακτηρίζει το σύγχρονο άνθρωπο είναι δυνατό να θέσει υπό αμφισβήτηση ακόμη και το λόγο ύπαρξης τέτοιων εθίμων. Πριν τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων, ο ερευνητής θεωρούσε ότι η διεξαγωγή του δρώμενου σχετίζεται περισσότερο με τη διατήρηση και ενίσχυση της πολιτισμική ταυτότητας των κατοίκων, στοιχείο που αναλύθηκε ήδη στις δύο προηγούμενες ενότητες. Παρ' όλα αυτά όμως, από συνεντεύξεις με ορισμένους εκ των συμμετεχόντων στο δρώμενο προέκυψαν κάποια αναπάντεχα αποτελέσματα, αφού φάνηκε να πιστεύουν στην κυριολεξία στον ευετηριακό χαρακτήρα του.

Πιο συγκεκριμένα, στις συνεντεύξεις παρατηρείται μία πίστη των συμμετεχόντων στο ότι αν το δρώμενο δεν λάβει χώρα, τη χρονιά εκείνη το χωριό δεν θα έχει καλή σοδιά, ούτε καλούς απογόνους, ενώ ακόμα και τα κοπάδια δεν πρόκειται να γεννήσουν. Επιπλέον, ορισμένοι από τους πληροφορητές υποστήριζαν ότι με τον ήχο από τις κουδούνες και τη στάχτη διώχνουν το κακό από το χωριό. Φαίνεται δηλαδή, ότι για τους κάτοικους του Μοναστηρακίου, το δρώμενο έχει λειτουργικό, εκτός από συμβολικό χαρακτήρα, αφού η τέλεσή του προφυλάσσει τα μέλη της κοινότητας από το κακό. Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσιάζει η μαρτυρία επισκέπτη, που μιλάει για μία «μεταμόρφωση» των κατοίκων, που έλαβε χώρα μπροστά στα μάτια του κατά τη διάρκεια του δρώμενου. Τέλος, αξίζει αναφερθεί ότι το πέταγμα της στάχτης όσο και η χρήση κουδουνιών για το διώξιμο του κακού συναντάται και σε άλλα παρόμοια δρώμενα του δωδεκαημέρου τα οποία λαμβάνουν χώρα στην περιοχή, όπως για παράδειγμα τα Μπαμπούγερα στο χωριό Καλή Βρύση του Νομού Δράμας (Αικατερινίδης, 1995).

5.4 Θεατρικά στοιχεία

Στο δρώμενο των Αράπηδων, όπως και σε άλλα λαϊκά δρώμενα, παρατηρείται μία σειρά από θεατρικά στοιχεία, τα οποία μπορούν να συνδεθούν με διάφορες μορφές λαϊκού θεάτρου, και τα οποία στην προκειμένη περίπτωση εκφράζονται με την επιτέλεση στερεότυπων ρόλων και μιμήσεις (Πούχγερ, 1985, 1989). Η «τσέτα» αποτελεί ουσιαστικά έναν θίασο, ο οποίος περιλαμβάνει τις εξής ομάδες «ηθοποιών»: (α) τους Αράπηδες, (β) τους Παππούδες, (γ) τους Τσολιάδες (Ευζώνους), και (δ) τις Γκελίκες, ενώ ο αρχηγός της τσέτας είναι ο Τσεταμπάσης (Δρανδάκης, 1998· Παπαθανασίου, 2012). Κάθε ομάδα έχει το δικό της ρόλο μέσα στο δρώμενο, αλλά και τη δική της ενδυμασία.

Βασική σκηνή όπου διαδραματίζεται το δρώμενο είναι η πλατεία του χωριού. Κατά τη διάρκειά του, εκτυλίσσονται μπροστά στα μάτια του θεατή μία σειρά από θεατρικές δράσεις όπως για παράδειγμα, η αρπαγή της Γκελίκας από δύο Αράπηδες, την οποία στη συνέχεια σώζουν δύο Τσολιάδες. Σε άλλη χαρακτηριστική στιγμή, μία Γκελίκη βάζει στον ώμο του πρωτοχορευτή μία τσέβρα, κίνηση την οποία αυτός ανταποδίδει προσφέροντάς της φιλοδώρημα. Επίσης, ανά διαστήματα την είσοδό τους στη σκηνή κάνουν η Αρκούδα και ο Αρκουδιάρης, ο ρόλος των οποίων είναι καθαρά κωμικός. Αργά το απόγευμα, η δράση μεταφέρεται εκτός της «σκηνής της πλατείας» με την αναπαράσταση του οργώματος από δύο Αράπηδες και έναν Τσολιά, και της σποράς από έναν παλιό γεωργό.

5.5 Αναβίωση ή φολκλοροποίηση;

Για την τελευταία ενότητα του κεφαλαίου, επελέγη ως θέμα ανάλυσης το ζήτημα της αναπαράστασης του δρώμενου στη σύγχρονη εποχή. Όπως φαίνεται και στον τίτλο της ενότητας, το κεντρικό ερώτημα που επιχειρείται να απαντηθεί είναι το κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

Όπως συζητήθηκε και στο θεωρητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας, σε ένα λαϊκό δρώμενο που διατηρεί τον παραδοσιακό του χαρακτήρα παρατηρούνται συνήθως τα εξής πέντε στοιχεία: (α) το παραδοσιακό, σε αντιδιαστολή με το νεωτερικό, (β) το αυθόρμητο, σε αντίθεση με το ορθολογιστικό, (γ) το ομαδικό, αντί του ατομικού, (δ) σύνδεση με τον τόπο όπου τελείται, ενώ φαίνεται να επικρατεί μία (δ) μυθική –σε αντίθεση με τη φυσική– αντίληψη για τον κόσμο (Ημελλος, 1995· ΣΕΤΟΕ, 1999).

Ως προς το πρώτο στοιχείο, δηλαδή το στοιχείο του παραδοσιακού, πολύ χρήσιμος είναι ο ορισμός του Hobsbawm (1983), ο οποίος ορίζει την παράδοση ως μία προσπάθεια διατήρησης του χαρακτήρα έστω κάποιων κομματιών κοινωνικής ζωής, σε έναν κόσμο που αλλάζει συνεχώς. Όπως αναλύθηκε και στο 2^ο κεφάλαιο της εργασίας, αυτή η σχέση αντιδιαστολής μεταξύ παραδοσιακού και νεωτερικού φαίνεται να αποτελεί μία σχέση έντασης. Αυτή η ένταση ήταν φανερή στα λόγια των κατοίκων του Μοναστηρακίου, με κάποιους εκ των οποίων να αντιμετωπίζουν τη συνέχιση του εθίμου ως στόχο ζωής, ενώ η περίπτωση του Ιανουαρίου του 1976, κατά τον οποίο το δρώμενο δεν πραγματοποιήθηκε, θεωρείται ως μία «μαύρη σελίδα» στην ιστορία του χωριού. Σύμφωνα με τον ορισμό του Hobsbawm που αναφέρθηκε παραπάνω, η περίπτωση της σύγχρονης επιτέλεσης των Αράπηδων φαίνεται να διατηρεί –σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον– το στοιχείο του παραδοσιακού, αφού αν μη τι άλλο, πρόκειται για μία «προσπάθεια διατήρησης» κάποιων κομματιών παλαιότερης μορφής κοινωνικής ζωής.

Ως προς το δεύτερο στοιχείο, αυτό του αυθορμητισμού, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Όπως αναλύθηκε και προηγουμένως, οι κάτοικοι του Μοναστηρακίου δείχνουν να διακατέχονται από ένα αίσθημα βαριάς ευθύνης απέναντι στους πρόγονούς τους, και ό,τι εκείνοι τους έχουν κληροδοτήσει. Εξάλλου, ακόμα και από την ιεραρχία στη σειρά με την οποία χορεύουν οι κάτοικοι του χωριού, έγινε σαφής ο μεγάλος σεβασμός με τον οποίο αντιμετωπίζονται άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Έτσι, ως προς την επιτέλεση του δρώμενου, οποιαδήποτε αλλαγή ή καινοτομία απορρίπτεται, για χάρη διατήρησης της «αυθεντικότητας» του εθίμου. Ο υπέρμετρος σεβασμός σε αυτό που

κληροδοτήθηκε από τις προηγούμενες γενιές, μπορεί ενδεχομένως να οδηγήσει σε μία προσέγγιση που σύμφωνα με τον Μπενέκο (2006), αντιμετωπίζει την παράδοση σαν ένα «αναλλοίωτο απολίθωμα με μουσειακό ή αρχαιολογικό χαρακτήρα» (σ. 122). Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το δρώμενο να χάνει τον αυθορμητισμό του, αφού στην επιτέλεσή του τηρείται ένα αυστηρά προκαθορισμένο, και άρα προβλέψιμο, πρόγραμμα.

Αντιθέτως, από την οργάνωση του δρώμενου δεν φαίνεται να λείπει το στοιχείο της συλλογικότητας. Εξάλλου, ένα τόσο μεγάλης κλίμακας δρώμενο δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την ενεργή συμμετοχή μεγάλου αριθμού κατοίκων του χωριού. Αυτό που ενδεχομένως έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου, είναι ο τρόπος έκφρασης αυτής της συλλογικότητας, η οποία πλέον εκφράζεται μέσω του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου. Σύμφωνα με τον Μέγα (1989), η πραγματοποίηση δρώμενων, όπως οι Αράπηδες, απαιτούσε στο παρελθόν συλλογική δράση από τα μέλη της κοινότητας τα οποία συνδεόντουσαν μεταξύ τους χάρη σε μία κοινή αντίληψη για τη ζωή και τον κόσμο. Στην προκειμένη περίπτωση, φαίνεται ότι οι κάτοικοι του χωριού –ή τουλάχιστον, ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων– νιώθοντας την ευθύνη για τη συνέχιση του εθίμου, δραστηριοποιούνται μέσω του πολιτιστικού συλλόγου του χωριού τους με στόχο την πραγματοποίησή του και την επόμενη χρονιά. Αυτή η κοινή αντίληψη, φάνηκε έντονα στις συνεντεύξεις όλων των συμμετεχόντων. Επιπλέον, κάποιες από τις πλευρές του δρώμενου τονίζουν το συλλογικό χαρακτήρα του εθίμου, όπως για παράδειγμα η επίσκεψη της τσέτας σε όλα τα σπίτια του χωριού το πρωί των Θεοφανίων, ή ο κοινοτικός χορός στον οποίο συμμετέχει ολόκληρο το χωριό.

Ως προς το τέταρτο στοιχείο, που είναι η σύνδεση του εθίμου με τον συγκεκριμένο τόπο, θα πρέπει να αναφερθεί ότι το δρώμενο του Αράπηδων δεν συναντάται αποκλειστικά στο Μοναστηράκι. Παρ' όλα αυτά, οι κάτοικοι του χωριού προσπαθούν να αναδείξουν τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η «δική τους» εκδοχή του δρώμενου. Αυτό φαίνεται στα λόγια του προέδρου του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου, κυρίου Παπουτσή (1993), όταν για παράδειγμα αναφέρεται στα στοιχεία που ξεχωρίζουν τη στολή των Τσολιάδων από αυτή που φοράν οι αντίστοιχοι Τσολιάδες σε άλλα παρόμοια δρώμενα. Ακόμη, ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά στους «άλλους», τους οποίους αποκαλεί «ξενομερίτες», και που ενδεχομένως φθονούν τους κατοίκους του Μοναστηρακίου όταν τους βλέπουν να χορεύουν ενωμένοι (Παπουτσή, 1992). Αυτή η τελευταία αναφορά αποτελεί ουσιαστικά μία επίκληση σε στοιχεία ετερότητας, τα οποία ενισχύουν την ταυτότητα της τοπικής κοινότητας. Σύμφωνα με τη Λουτζάκη (2004), ειδικά σε περιοχές με έντονο το στοιχείο της πολυπολιτισμικότητας –όπως το άλλοτε

σλαβόφωνο Μοναστηράκι– ο λαϊκός πολιτισμός λειτουργεί συχνά ως μηχανισμός αντίθεσης προς τον πολιτισμικό «άλλο».

Το πέμπτο και τελευταίο στοιχείο, αφορά τη μυθική κοσμοαντίληψη των συμμετεχόντων σε ένα παραδοσιακό έθιμο. Όπως αναλύθηκε και προηγουμένως (βλ. ενότητα 4.3) ένα από τα αναπάντεχα ευρήματα της παρούσας έρευνας ήταν η πίστη αρκετών συμμετεχόντων στην ευετηριακή λειτουργία του δρώμενου. Φάνηκε δηλαδή ότι για πολλούς κατοίκους του Μοναστηρακίου, το δρώμενο δεν πραγματοποιείται για λόγους ψυχαγωγίας ή απλά για τη διατήρηση ενός παραδοσιακού εθίμου, αλλά έχει για αυτούς λειτουργικό, εκτός από συμβολικό χαρακτήρα, αφού η τέλεσή του προφυλάσσει τα μέλη της κοινότητας από το κακό.

Συνοψίζοντας, αποτελεί θέση της παρούσας εργασίας ότι το έθιμο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι, διατηρεί ακόμα αρκετά στοιχεία όπως ο παραδοσιακός του χαρακτήρας και η σύνδεσή του με τον τόπο και τους κατοίκους, οι οποίοι μάλιστα δείχνουν να πιστεύουν τόσο στη συμβολική όσο και στη λειτουργική του αξία. Από την άλλη πλευρά, η διοργάνωση του δρώμενου από τον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού, φάνηκε ότι έχει περιορίσει σε κάποιο βαθμό το στοιχείο του αυθορμητισμού. Τέλος, ο συλλογικός χαρακτήρας του δρώμενου, αν και δεν έχει χαθεί, έχει αλλάξει μορφή, αφού πλέον εκφράζεται μέσω της συμμετοχής των κατοίκων στον πολιτιστικό σύλλογο του χωριού τους.

5.6 Επίλογος

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρήθηκε μία πρώτη ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων που προήλθαν από τις βιβλιογραφικές πηγές, όσο και από τις συνεντεύξεις με κατοίκους και επισκέπτες του χωριού. Κάποια από τα θέματα ανάλυσης που προέκυψαν ήταν το ζήτημα της «αναβίωσης» του εθίμου από έναν πολιτιστικό σύλλογο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, αλλά και το αίσθημα καθήκοντος που φάνηκε να βαραίνει τους κάτοικους του Μοναστηρακίου σχετικά με τη συνέχιση του δρώμενου. Επιπλέον, τον ερευνητή απασχόλησε η πίστη στο στοιχείο του υπερφυσικού που παρατηρήθηκε στα λόγια των πληροφορητών, αλλά και τα θεατρικά στοιχεία που το δρώμενο παρουσιάζει. Τέλος, επιχειρήθηκε να δοθεί απάντηση στο κεντρικό ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλωρίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

Δ. Κατσίβελος – Το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι Δράμας

Το επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο αποτελεί τον Επίλογο της παρούσας πτυχιακής εργασίας, όπου συνοψίζονται τα σημαντικότερα δεδομένα που συλλέχθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας, καθώς και τα πιο ενδιαφέροντα στοιχεία που προέκυψαν κατά τη διαδικασία ανάλυσης των δεδομένων αυτών. Τέλος, γίνεται μία σύντομη πρώτη αποτίμηση, ενώ η εργασία κλείνει με προτάσεις για μελλοντική έρευνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Επίλογος

Στο παρόν και τελευταίο κεφάλαιο, παρουσιάζεται μία σύνοψη των όσων αναφέρθηκαν μέχρι στιγμής στην παρούσα πτυχιακή εργασία, ενώ στη συνέχεια εκφράζεται η κεντρική θέση του ερευνητή πάνω στο θέμα. Τέλος, γίνεται μία σύντομη πρώτη αξιολόγησή της, ενώ η εργασία κλείνει με προτάσεις για μελλοντική έρευνα.

6.1 Συνοψίζοντας

Κεντρικό θέμα της παρούσας πτυχιακής εργασίας ήταν το ευετηριακό δρώμενο των Αράπηδων, όπως τελείται σήμερα στο χωριό Μοναστηράκι του Νομού Δράμας κάθε χρόνο, παραμονή και ανήμερα των Θεοφανίων. Από το 1977 και έπειτα, οι Αράπηδες πραγματοποιούνται στο χωριό υπό την ευθύνη του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου, γεγονός που σύμφωνα με τον Μερακλή (1989) παρατηρείται ως γενικότερη πρακτική στην ελληνική περιφέρεια, ήδη κατά τη δεκαετία του 1980.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας επιχειρήθηκε μία οριοθέτηση του όρου *παράδοση* σε αντιδιαστολή με τον όρο *φολκλόρ*, ενώ στη συνέχεια παρουσιάστηκαν στοιχεία για τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε κατά τη συλλογή των δεδομένων, τα οποία προήλθαν από βιβλιογραφικές πηγές και συνεντεύξεις με κατοίκους και επισκέπτες του χωριού. Επιπλέον, συμπεριελήφθησαν κάποια στοιχεία σχετικά με το πεδίο της έρευνας, δηλαδή σχετικά με το χωριό Μοναστηράκι του Νομού Δράμας, καθώς και την ευρύτερη περιοχή.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, επιχειρήθηκε μία περιγραφή του δρώμενου, καθώς και παρουσίαση πληροφοριών σχετικά με την ιστορία και προέλευσή του, τους διάφορους συμβολισμούς που παρουσιάζει, καθώς και τη λειτουργία του. Στη συνέχεια, τον ερευνητή απασχόλησε ιδιαίτερα το ζήτημα της «αναβίωσης» του εθίμου από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται, και έτσι στο τελευταίο μέρος της εργασίας επιχειρήθηκε να δοθεί μία απάντηση στο ερώτημα του κατά πόσο η περίπτωση των Αράπηδων στο Μοναστηράκι πρόκειται για μία παραδοσιακή αναβίωση ή μία φολκλορίστικη αναπαράσταση του δρώμενου.

6.2 Συμπέρασμα

Θέση της παρούσας εργασίας είναι ότι το δρώμενο των Αράπηδων στο Μοναστηράκι, φαίνεται να διατηρεί σε κάποιο βαθμό τον παραδοσιακό του χαρακτήρα. Όπως αναφέρθηκε και στο θεωρητικό μέρος της παρούσας πτυχιακής εργασίας, σε ένα λαϊκό δρώμενο που διατηρεί τον παραδοσιακό του χαρακτήρα παρατηρούνται συνήθως τα εξής πέντε στοιχεία: (α) το παραδοσιακό, σε αντιδιαστολή με το νεωτερικό, (β) το αυθόρμητο, σε αντίθεση με το ορθολογιστικό, (γ) το ομαδικό, αντί του ατομικού, (δ) σύνδεση με τον τόπο όπου τελείται, ενώ φαίνεται να επικρατεί μία (δ) μυθική –σε αντίθεση με τη φυσική– αντίληψη για τον κόσμο (Ημελλος, 1995· ΣΕΤΟΕ, 1999).

Η περίπτωση της σύγχρονης επιτέλεσης των Αράπηδων φαίνεται να διατηρεί –σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον– το στοιχείο του παραδοσιακού, αφού αν μη τι άλλο, πρόκειται για μία «προσπάθεια διατήρησης κάποιων κομματιών παλαιότερης μορφής κοινωνικής ζωής», για να θυμηθούμε και τον ορισμό της παράδοσης σύμφωνα με τον ορισμό του Hobsbawm (1983). Αξιοπρόσεκτη, ήταν και η πίστη που δείχνουν οι κάτοικοι στην ευετηριακή λειτουργία του εθίμου, ο οποίος έρχεται σε αντίθεση με το σύγχρονο ορθολογικό τρόπο σκέψης καθώς και τη φυσική αντίληψη του κόσμου. Επιπλέον, από την οργάνωση του δρώμενου δεν φαίνεται να λείπει το στοιχείο της συλλογικότητας, με τη διαφορά ότι αυτή εκφράζεται πλέον με διαφορετικό τρόπο, μέσω του Μορφωτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Μοναστηρακίου. Τέλος, ως προς τη σύνδεση του δρώμενου με τον τόπο, κατά τη διάρκεια της έρευνας, φάνηκε ότι οι κάτοικοι του Μοναστηρακίου νιώθουν υπερηφάνεια για αυτό που συμβαίνει στο χωριό τους, ενώ παράλληλα προσπαθούν να αναδείξουν τις ιδιαιτερότητες που παρουσιάζει η «δική τους» εκδοχή, σε σχέση με παραλλαγές των Αράπηδων σε άλλες περιοχές.

Από την άλλη πλευρά, ο σχετικά άκαμptos και προβλέψιμος τρόπος με τον οποίο το δρώμενο επιτελείται κάθε χρόνο, μπορεί να οδηγήσει σταδιακά σε μία πιο φολκλορική αναπαράστασή του. Όπως φάνηκε οι κάτοικοι του Μοναστηρακίου δείχνουν να διακατέχονται από ένα αίσθημα βαριάς ευθύνης απέναντι στους πρόγονούς τους, και ό,τι εκείνοι τους έχουν κληροδοτήσει. Έτσι, οποιαδήποτε αλλαγή ή καινοτομία απορρίπτεται για χάρη της «αυθεντικότητας» του δρώμενου, με αποτέλεσμα αυτό να χάνει τον αυθορμητισμό του, αφού στην επιτέλεσή του τηρείται ένα αυστηρά προκαθορισμένο, και άρα προβλέψιμο, πρόγραμμα. Αυτό το στοιχείο, αναδεικνύει στην ανάλυση της και η Αλατζά (2017), το οποίο όμως φαίνεται να αντιλαμβάνεται ως ένα «αναγκαίο κακό» αφού

με την παρέμβαση των συλλόγων, τα δρώμενα αυτά «μπορεί μεν να τυποποιήθηκαν αλλά δεν εξαφανίστηκαν» (σ. 48).

6.3 Αξιολόγηση και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, φάνηκε ότι παρά την αναγνωρισιμότητα του δρώμενου σε όλη την Ελλάδα, η βιβλιογραφία για τους Αράπηδες του Μοναστηρακίου είναι σχετικά περιορισμένη. Στη σχετική βιβλιογραφία συγκαταλέγονται δύο βιβλία του λαογράφου Γεωργίου Αικατερινίδη (1997, 1998), η πτυχιακή εργασία της Αικατερίνης Αλατζά (2017) σχετικά με Διονυσιακά δρώμενα στο Νομό Δράμας, καθώς και κείμενα του Γιάννη Παπουτσή, προέδρου του Πολιτιστικού και Μορφωτικού Συλλόγου Μοναστηρακίου, στο περιοδικό *Μοναστηράκι* (Παπουτσή, 1992, 1993, 1997· Παπουτσή & Ιορδανίδου, 1993). Έτσι, η παρούσα πτυχιακή εργασία μπορεί να συνεισφέρει περαιτέρω στη μελέτη και κατανόηση του δρώμενου αυτού.

Από την άλλη πλευρά, σε μία πρώτη αξιολόγηση της εργασίας, θα ήταν παράλειψη να μην σημειωθούν κάποιες ελλείψεις οι οποίες θα μπορούσαν να αποδοθούν στους περιορισμούς που συναντώνται γενικότερα στη συγγραφή μίας πτυχιακής εργασίας.

Μία από τις ελλείψεις αυτές, είναι το σχετικά περιορισμένο δείγμα (συνολικά επτά άτομα) των συμμετεχόντων στο ερευνητικό κομμάτι της. Αν και πρόκειται για σχετικά αντιπροσωπευτικό δείγμα –αφού οι συμμετέχοντες εκπροσωπούν διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες με βάση το φύλο, την ηλικία τους αλλά και τον τόπο καταγωγής τους (κάτοικοι ή επισκέπτες του χωριού)– η διεξαγωγή μελλοντικής έρευνας με μεγαλύτερο αριθμό συμμετεχόντων θα μπορούσε να ενισχύσει (ή ενδεχομένως και να θέσει υπό αμφισβήτηση) τα συμπεράσματα και τις θέσεις που εκφράζονται. Επιπλέον, σε μία έρευνα μεγαλύτερης κλίμακας θα μπορούσε να γίνει μία σύγκριση των Αράπηδων του Μοναστηρακίου με παρόμοια δρώμενα που επιτελούνται σε άλλες περιοχές του Νομού Δράμας, όπως το χωριό Ξηροπόταμος, ή και της ευρύτερης περιοχής, όπως για παράδειγμα οι Αράπηδες της Νικήσιανης του Νομού Καβάλας.

Τέλος, ένα αρκετά σημαντικό ζήτημα που όμως θίχτηκε ελάχιστα σε αυτή την εργασία, ήταν αυτό του σλαβόφωνου παρελθόντος του χωριού. Ο ερευνητής έχει επίγνωση της σοβαρότητας του ζητήματος, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν αποσιωπήθηκε με στόχο να παρουσιαστεί «πολιτικά ορθώς» το όλο θέμα. Ο βασικός λόγος που το ζήτημα αυτό δεν αναπτύχθηκε ήταν η έλλειψη τόσο επαρκών βιβλιογραφικών πηγών, όσο και αναφορών από τους κατοίκους του χωριού, γεγονός που

αναδεικνύει και τον «ευαίσθητο χαρακτήρα» του. Αποτελεί προσωπική άποψη του ερευνητή, ότι μία ιστορική μελέτη του δρώμενου που θα καλύπτει την περίοδο πριν το 1922 και τον ερχομό προσφύγων στο χωριό, μπορεί να δώσει μελλοντικά αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Αικατερινίδης, Γ. Ν. (1995) *Δρώμενα Θεοφανείων στην Καλή Βρύση Δράμας*. Αθήνα: Έκδοση Κοινότητας Καλής Βρύσης Δράμας.
- Αικατερινίδης, Γ.Ν. (1997). *Γιορτές και Δρώμενα στο Νομό Δράμας*. Δράμα: Τ.Ε.Δ.Κ. Ν. Δράμας.
- Αικατερινίδης, Γ.Ν. (1998). *Αράπηδες: Ένα ευετηριακό δρώμενο στο Μοναστηράκι Δράμας*. Δράμα: Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηρακίου Δράμας.
- Αλατζά, Α. (2017). *Διονυσιακά δρώμενα στο Νομό Δράμας (Μοναστηράκι – Καλή Βρύση): Διαχρονικότητα και σύγχρονη πραγματικότητα*. Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας.
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (2005). *Λαϊκή παράδοση: Επιβίωση και αναβίωση. Προβλήματα και προβληματισμοί*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ανωγειανάκης, Φ. (1976). *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*. Αθήνα: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Αυδίκος, Ε. (2004). Πανηγύρια και χορευτικοί όμιλοι: Βίωση και αναβίωση της παράδοσης. Στο Ε. Αυδίκος, Ρ. Λουτζάκη & Χ. Παπακώστας (επιμ.) *Χορευτικά ετερόκλητα*, 203-212. Αθήνα: Λύκειο Ελληνίδων Δράμας & Ελληνικά Γράμματα.
- Baud-Bovy, S. (1996). *Δοκίμιο για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (1998). Αναστοχασμός, Ετερότητα και Ανθρωπολογία Οίκοι: Διλλήματα και Αντιπαραθέσεις. Στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.) *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία*, 364-435. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκουτσίδης, Ι. (2004). Κοινωνική αλλαγή και παραδοσιακός χορός: Το παράδειγμα του Νέου Μοναστηριού. Στο Ε. Αυδίκος, Ρ. Λουτζάκη & Χ. Παπακώστας (επιμ.) *Χορευτικά ετερόκλητα*, 139-162. Αθήνα: Λύκειο Ελληνίδων Δράμας & Ελληνικά Γράμματα.
- Δοντά, Μ.Μ. & Ντόντσιου, Σ. (2011). *Ανάπλαση Καπνολογικού Ινστιτούτου Δράμας*. Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Καβάλας.
- Δρανδάκης, Λ. (1998). Χορευτικά δρώμενα στο νομό Δράμας (Μοναστηράκι-Καλή Βρύση-Βόλακας). Στο Μ. Παρχαρίδου (επιμ.) *Η Δράμα και η περιοχή της: Ιστορία και Πολιτισμός. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης*, τόμος 2, 483-494. Δράμα: ΔΕΚΠΟΤΑ.
- Δρεμέτσικας, Χ. (1998). Οι ρυθμοί των δημοτικών τραγουδιών στους γηγενείς κατοίκους του Νομού Δράμας και τα αρχαία ελληνικά ποιητικά μέτρα. Στο Μ. Παρχαρίδου (επιμ.) *Η Δράμα και η περιοχή της: Ιστορία και Πολιτισμός. Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης*, τόμος 2, 441-454. Δράμα: ΔΕΚΠΟΤΑ.

- Evans-Pritchard, E.E. (1991). *Κοινωνική ανθρωπολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμήτσα.
- Ζευγώλης, Τ. (1962). *Αντίλαλοι από τα τραγούδια της Νάξου*. Αθήνα: (χ.ε.).
- Ήμελλος, Σ. (1995). *Ιστορικά και μεθοδολογικά της Ελληνικής Λαογραφίας. Τεύχος Α': Από την προδρομική φάση μέχρι την επιστημονική αυτοτέλεια*. Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ωφέλιμων Βιβλίων.
- Κάβουρας, Π. (1992). Ο χορός στην Όλυμπο Καρπάθου: Πολιτισμική αλλαγή και πολιτικές αντιπαραθέσεις. Στο *Εθνογραφικά*, 8(1), 47-70.
- Κάβουρας, Π. (2010). Εισαγωγή. Στο Π. Κάβουρας (επιμ.) *Φολκλόρ και παράδοση: Ζητήματα αναπαράστασης και επιτέλεσης της μουσικής και του χορού*, 9-25. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Καρακάσης, Σ. (1970). *Ελληνικά μουσικά όργανα*. Αθήνα: Δίφρος.
- Κιουρτσάκης, Γ. (1983). *Προφορική παράδοση και ομαδική δημιουργία: Το παράδειγμα του Καραγκιόζη*. Αθήνα: Κέδρος.
- Λουτζάκη, Ρ. (2004). Εθνογραφίες χορού. Στο *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 92(1), 6-10.
- Μέγας, Γ.Α. (2001). *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*. Αθήνα: Εστία.
- Μερακλής, Μ. (1989). *Λαογραφικά ζητήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Χ. Μπούρα.
- Μιχαήλ-Δέδε, Μ. (1987). *Γιορτές – Έθιμα και τα τραγούδια τους*. Αθήνα: Εκδόσεις Φιλιππότη.
- Μιχαηλίδης, Ι. (2003). *Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930): Ο πόλεμος των στατιστικών*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Μουζακίτη, Α. (2008). *Πολιτιστικές αστικές διαδρομές: Η περίπτωση της Δράμας*. Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Καβάλας.
- Μπαζιάνας, Ν. (1994). *Για τη λαϊκή μουσική μας παράδοση: Μικρά μελετήματα*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.
- Μπενέκος, Δ. (2006). *Πολιτισμική παράδοση και Εκπαίδευση: Μορφωτική προσέγγιση. Εκπαιδευτικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδάνος.
- Μπιτσάνη, Ε. (2004). *Πολιτισμική διαχείριση και περιφερειακή ανάπτυξη: Σχεδιασμός πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικού προϊόντος*. Αθήνα: Διόνικος.
- Μπιτσάνη, Ε. (1998). *Πολιτισμός - Λαϊκός Πολιτισμός: Θεωρητικός Προβληματισμός. Καλαμάτα: Μορφωτικός Σύλλογος Μεσσηνίας*.
- Παπαθανασίου, Δ. (2012). *Τέλεσις: Κέντρο Ερμηνείας Πολιτισμού στο Μοναστηράκι Δράμας*. Αθήνα: Innovartis.
- Παπακώστας, Χ. (2007). *Χορευτική-μουσική ταυτότητα και ετερότητα: Η περίπτωση των Ρομά της Ηράκλειας του Ν. Σερρών*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- Παπακώστας, Χ., Πραντσίδης, Ι. & Πολλάτου, Ε. (2006). Ο παραδοσιακός χορός στα χωριά του Ν. Δράμας: Εθνογραφικά στοιχεία και ρυθμοκινητική ανάλυση. Στο *Αναζητήσεις στη Φυσική Αγωγή & τον Αθλητισμό*, 4(3), 430-441.

- Παπαπαύλου, Μ. (2010). Φολκλόρ και φολκκλωρισμός: Συγκλίσεις και αποκλίσεις. Στο Π. Κάβουρας (επιμ.) *Φολκλόρ και παράδοση: Ζητήματα αναπαράστασης και επιτέλεσης της μουσικής και του χορού*, 89-102. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος.
- Παπουτσης, Γ. (1992). Η Παϊτούσκα του Δρανόβου. Στο *Μοναστηράκι*, 7(1).
- Παπουτσης, Γ. (1993). Το έθιμο των Αράπηδων: Οι γεροντότεροι θυμούνται... Στο *Μοναστηράκι*, 18(1).
- Παπουτσης, Γ. (1997) Τα χάνδρα θα μπουρλιαστούν... Στο *Μοναστηράκι*, 14(1).
- Παπουτσης, Γ. & Ιορδανίδου, Α. (1993). Και ο χορός καλά κρατεί... θύμισες παλιών μας πρωτοχορευτών. Στο *Μοναστηράκι*, 8(1).
- Πούχγερ, Β. (1983). Θεατρικά στοιχεία στα δρώμενα του Βορειοελλαδικού χώρου: Συμβολή στον προβληματισμό του ορισμού της έννοιας του θεάτρου. Στο *Πρακτικά του Δ' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, 225-273. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.
- Πούχγερ, Β. (1985). Θεωρία του λαϊκού θεάτρου: Κριτικές παρατηρήσεις στο γενετικό κώδικα της θεατρικής συμπεριφοράς του ανθρώπου. Στο *Λαογραφία*, 9(1), 39-46.
- Πούχγερ, Β. (1989). *Λαϊκό θέατρο στην Ελλάδα και στα Βαλκάνια*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ράφτης, Α. (1985). *Ο κόσμος του ελληνικού χορού*. Αθήνα: Πολύτυπο.
- Ρόμπου-Λεβίδη, Μ. (2016). *Επιτηρούμενες ζωές: Μουσική, χορός και διαμόρφωση της υποκειμενικότητας στη Μακεδονία*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- ΣΕΤΟΕ. (1999). *Πρακτικά συνεδρίου «Επιστροφή στις ρίζες μας»*. Αθήνα: Συγγραφέας.
- Τσοκανταρίδης, Κ. (2008). *Σχεδιασμός δικτύου πεζόδρομων – πράσινων διαδρομών στην πόλη της Δράμας*. Δημοσίευτη πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Καβάλας.
- Τυροβολά, Β. (2005). *Ελληνικοί παραδοσιακοί χορευτικοί ρυθμοί*. Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Cassirer, E. (1975). *The philosophy of symbolic forms*. New Haven: Yale University Press.
- Hobsbawm, E. (1983). Introduction: Inventing traditions. Στο T. Ranger & E. Hobsbawm (επιμ.) *The Invention of Tradition*, 1-14. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rice, T. (1994). *May it fill your soul: Experiencing Bulgarian music*. Chicago: The University of Chicago Press.

Ιστοσελίδες

- Βασλή, Δ. (2002). Η Δράμα και η ιστορία της. Ανακτήθηκε από <https://www.qsl.net/sz7drm/istoria%20dramas.pdf>
- Κέντρο Πολιτιστικής Ανάπτυξης Κεντρικής Μακεδονίας (ΚΕ.Π.Α.Α.Κ.Μ) (2018, Δεκέμβριος 17). Ανακτήθηκε από

http://www.kepaam.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=1&Itemid=3

Λουτζάκη, Ρ. (2013, Νοέμβριος 11). Ο ελληνικός χορός στον παγκόσμιο χορευτικό χάρτη (Α. Ροβάτσου, συνεντευξιάστρια) *Archaeology & Arts*. Ανακτήθηκε από <https://www.archaiologia.gr/blog/2013/11/27/συνέντευξη-με-την-ρένα-λουτζάκη-μέρος/>

Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου (2018, Νοέμβριος 10). Ανακτήθηκε από http://www.kepaam.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=119:2012-04-13-15-52-08&catid=1:culture-cv&Itemid=4

Παπουτσή, Χ. (2010, Δεκέμβριος 17). Μορφωτικός & Πολιτιστικός Σύλλογος Μοναστηριακίου. *Ψίθυροι*, 64(1). Αναρτήθηκε από <http://www.psithiri.gr/magazine/article/60/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Κόρη Ελένη

(Ν. Τουλούμης και Θ. Γλαβας: λύρα, Ν. Κιάκος και Α. Κιάκος: νταχαρές)

♩=120

Λύρα

Λύρα

Νταχαρές

4

9

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι (συνέχεια)

13

System 13: Treble and bass staves with a piano accompaniment. The treble staff features a melody with eighth and sixteenth notes. The bass staff provides a steady accompaniment with eighth notes. The system concludes with a double bar line.

18

System 18: Treble and bass staves with a piano accompaniment. The treble staff continues the melody. The bass staff maintains the accompaniment. The system concludes with a double bar line.

23

System 23: Treble and bass staves with a piano accompaniment. The treble staff continues the melody. The bass staff maintains the accompaniment. The system concludes with a double bar line.

27

System 27: Treble and bass staves with a piano accompaniment. The treble staff continues the melody. The bass staff maintains the accompaniment. The system concludes with a double bar line.